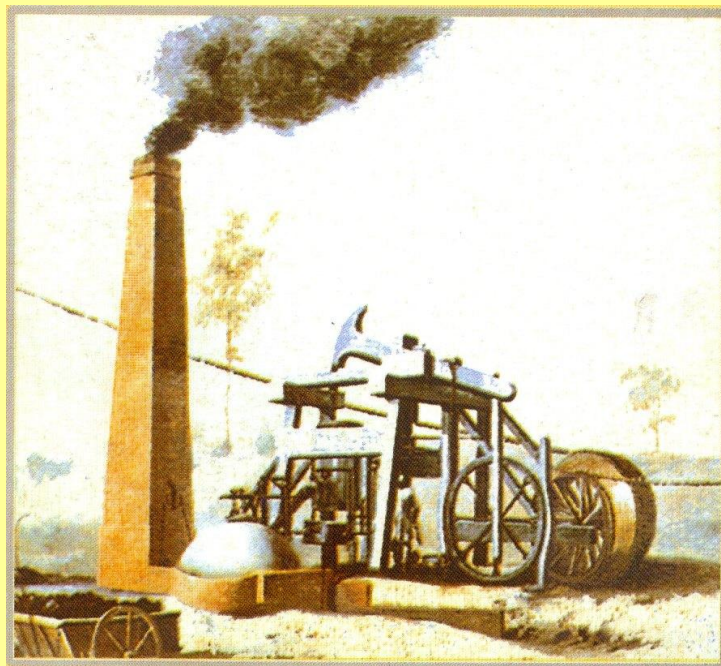

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιστορία του Μεσαιωνικού και
του Νεότερου Κόσμου 565-1815**

**Β΄ Γενικού Λυκείου
(Γενικής Παιδείας)**

**Τόμος
5ος**

Ιστορία του Μεσαιωνικού Και του Νεότερου Κόσμου 565-1815

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

**Τόμος 5ος
1η έκδοση**

Συγγραφική ομάδα

**Ιωάννης Δημητρούκας, δρ. Ιστορίας
Θουκυδίδης Ιωάννου, δρ. Ιστορίας,
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων
Κώστας Μπαρούτας, δρ. Αισθητικής
- Ιστορίας Τέχνης**

Επιστημονικός Επόπτης

**Ταξιάρχης Γ Κόλιας, Καθ. του Βίου
και Πολιτισμού των Βυζαντινών της
Φιλοσ. Σχολής του Πανεπ. Αθηνών**

Υπεύθυνος για το Παιδ. Ινστιτούτο:

**ΙΩΣΗΦ ΠΕΡΑΚΗΣ, δρ Φιλ.,
Πάρεδρος του Π.Ι.**

Επιτροπή αξιολόγησης

**Ιωάννης Ε. Βρεττός, Καθηγητής
του Παν/μίου Αθηνών
Μιχαήλ Παπαστυλιανού, μ. δ.
Ιστορικός., εκπαιδευτικός Δ.Ε.
Αθανάσιος Χρήστου, δρ. , εκπ. Δ.Ε.**

Ομάδα αναθεώρησης

Γεώργιος Δάλκος, δρ. Παιδαγωγικής,
Πάρεδρος με θητεία του Π.Ι.

Δημήτριος Γιαννακόπουλος, δρ.
Ευρωπαϊκής Ιστορίας, εκπ/κός. Δ.Ε.

Αντώνιος Μαστραπάς, δρ.

Αρχαιολογίας. εκπαιδευτικός Δ.Ε
Βασιλική Σακκά, μ.δ. Ιστορίας,
εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Επιτροπή αξιολόγησης της αναθεώρησης

Γεώργιος Μοσχόπουλος, Αναπληρ.

Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής
Ιστορίας Παν. Πατρών

Μαρία Ντούρου–Ηλιοπούλου, Επίκ.

Καθηγήτρια Ιστορίας Μέσων-
Νεοτέρων Χρόνων Παν. Αθηνών

Γεώργιος Σιμπιλίρης, δρ. Νεότερης
Ιστορίας, εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Χαρά Δημητρακοπούλου,

εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Εποπτεία και συντονισμός
αναθεώρησης

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα, δρ.
Ιστορίας Σύμβουλος του Π.Ι

Καλλιτεχνική επιμέλεια
Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας Υπουργείου
Παιδείας, δια Βίου Μάθησης
και Θρησκευμάτων
(Αθηνά Χριστοπούλου)
(Επιμέλεια: Δήμητρα Τζώρτζη)

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιωάννης Δημητρούκας
Θουκυδίδης Ιωάννου
Κώστας Μπαρούτας**

**Ιστορία του Μεσαιωνικού
Και του Νεότερου Κόσμου
565-1815**

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

Τόμος 5ος

5. Η Ανατολή υπό την Οθωμανική κυριαρχία

α. Η επέκταση των Οθωμανών στην Ανατολική Ευρώπη και στη Μεσόγειο.

Η οθωμανική στρατηγική στη Μεσόγειο

Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 άνοιξε ο δρόμος της οθωμανικής επέκτασης προς την Ευρώπη και, αργότερα, προς τη *de facto* νομιμοποίηση του σουλτανικού καθεστώτος από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις με τη σύναψη διμερών εμπορικών σχέσεων. Ακόμη και η Βενετία, η οποία εξαναγκάστηκε σε σταδιακή απώλεια σημαντικού μέρους των κτήσεών της στον ελλαδικό χώρο, ακολούθησε

ρεαλιστική πολιτική έναντι των Οθωμανών, υπογράφοντας διαδοχικά συνθήκες ειρήνης, προκειμένου να διαφυλάξει τα οικονομικά της συμφέροντα στην Ανατολή. Το παράδειγμά της ακολούθησαν και οι άλλες ιταλικές πόλεις-κράτη, κυρίως για να προστατευθούν από τη γαλλική επεκτατική πολιτική σε βάρος τους.

Στο πρώτο τέταρτο του 16ου αιώνα, μετά και την κατάκτηση της Ρόδου (1522), το μεγαλύτερο μέρος της Αν. Μεσογείου βρισκόταν ήδη υπό τον έλεγχο των Οθωμανών.

Η επέκταση στην Ανατολική Ευρώπη

Τις οθωμανικές κατακτήσεις στα ευρωπαϊκά εδάφη συνέχισε κατά το 16ο αιώνα ο Σουλεϊμάν ο Μεγα-

λοπρεπής (1520-1566), ο οποίος προώθησε τα στρατεύματά του μέχρι τη Βιέννη (1529), χωρίς όμως να κατορθώσει να την κυριεύσει. Ανάμεσα στους **Αψβούργους*** και την Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε τότε ένας μακροχρόνιος ανταγωνισμός που κράτησε με εναλλασσόμενες φάσεις μέχρι το 18ο αιώνα.

Η διαμάχη, εξάλλου, μεταξύ των Αψβούργων (βασιλέων της Γερμανίας και της Ισπανίας) και των βασιλέων της Γαλλίας για την ηγεμονία στην Ευρώπη, οδήγησε σε αναπροσανατολισμό της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής. Η Γαλλία εγκατέλειψε τη σταυροφορική της παράδοση και επιδίωξε τον προσεταιρισμό των Τούρκων.

Η στροφή αυτή επισημοποιήθηκε με την υπογραφή **διομολογήσεων** (1535), εμπορικών δηλαδή συμ-

φωνιών, μεταξύ του βασιλέως της Γαλλίας Φραγκίσκου Α' και του Σουλταϊμάν του Μεγαλοπρεπούς. Οι συμφωνίες αυτές ήταν προνομιακές για τη Γαλλία, η οποία ευνοήθηκε σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Με την πρακτική της υπογραφής διομολογήσεων οι Οθωμανοί εξελίχθηκαν σε σημαντικό ρυθμιστικό παράγοντα της ευρωπαϊκής πολιτικής ισορροπίας.

Μετατόπιση της ευρωπαϊκής και οθωμανικής αναμέτρησης στο μεσογειακό χώρο. Η ναυμαχία της Ναυπάκτου.

Στο μεταξύ η επέκταση της επιρροής του σουλτάνου στη Βόρεια Αφρική και τη Βαλκανική, που έθετε σε κίνδυνο τις κτήσεις των Αψβούργων, προκάλεσε την ανάμειξη και της Ισπανίας στην αντιτουρκική

δραστηριότητα. Η δραστηριότητα όμως αυτή των Ευρωπαίων δεν είχε σημαντικά αποτελέσματα. Οι Τούρκοι συνέχισαν τις κατακτήσεις τους κυριεύοντας τη Χίο (1566), η οποία μέχρι τότε ανήκε στους Γενουάτες, και την Κύπρο (1570-71) παρά τη σθεναρή αντίσταση των Βενετών και των Κυπρίων.

Υπό την πίεση των γεγονότων αυτών, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις (πάπας, Γερμανία, Ισπανία, Αυστρία, Βενετία και ιταλικά κρατίδια) ενώθηκαν για μια ακόμα φορά σε **Ιερό Συνασπισμό (1571) εναντίον των Τούρκων. Ο ενωμένος χριστιανικός στόλος κατόρθωσε να νικήσει τις οθωμανικές ναυτικές δυνάμεις στις 7 Οκτωβρίου 1571 κοντά στη Ναύπακτο, καταρρίπτοντας έτσι το μύθο του αήττητου των Τούρκων. Η μεγάλη όμως αυτή ναυτική νίκη δεν είχε**

άμεσα στρατηγικά αποτελέσματα, γιατί η συμμαχία των χριστιανικών δυνάμεων δεν κράτησε πολύ, αφού η καθεμιά, για τους δικούς της λόγους, εγκατέλειψε τον αγώνα κατά των Τούρκων. Εκτός των άλλων, στην αλλαγή αυτή της ευρωπαϊκής πολιτικής συνέβαλαν και η επέκταση των διομολογήσεων και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, καθώς και οι θρησκευτικές έριδες με αποκορύφωμα τον Τριακονταετή Πόλεμο (1618-1648).

Υπό αυτές τις συνθήκες οι Τούρκοι βρήκαν το έδαφος πρόσφορο για να ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους για την κατάκτηση της Κρήτης (1645-1669), που ήταν το τελευταίο προπύργιο των βενετικών συμφερόντων στην ανατολική Μεσόγειο.

ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΤΟΥΡΚΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Πρώτος.....	1463-1479
Δεύτερος.....	1499-1503
Τρίτος.....	1537-1540
Τέταρτος Κυπριακός Πόλεμος.....	1570-1571
Πέμπτος Κρητικός Πόλεμος.....	1645-1669

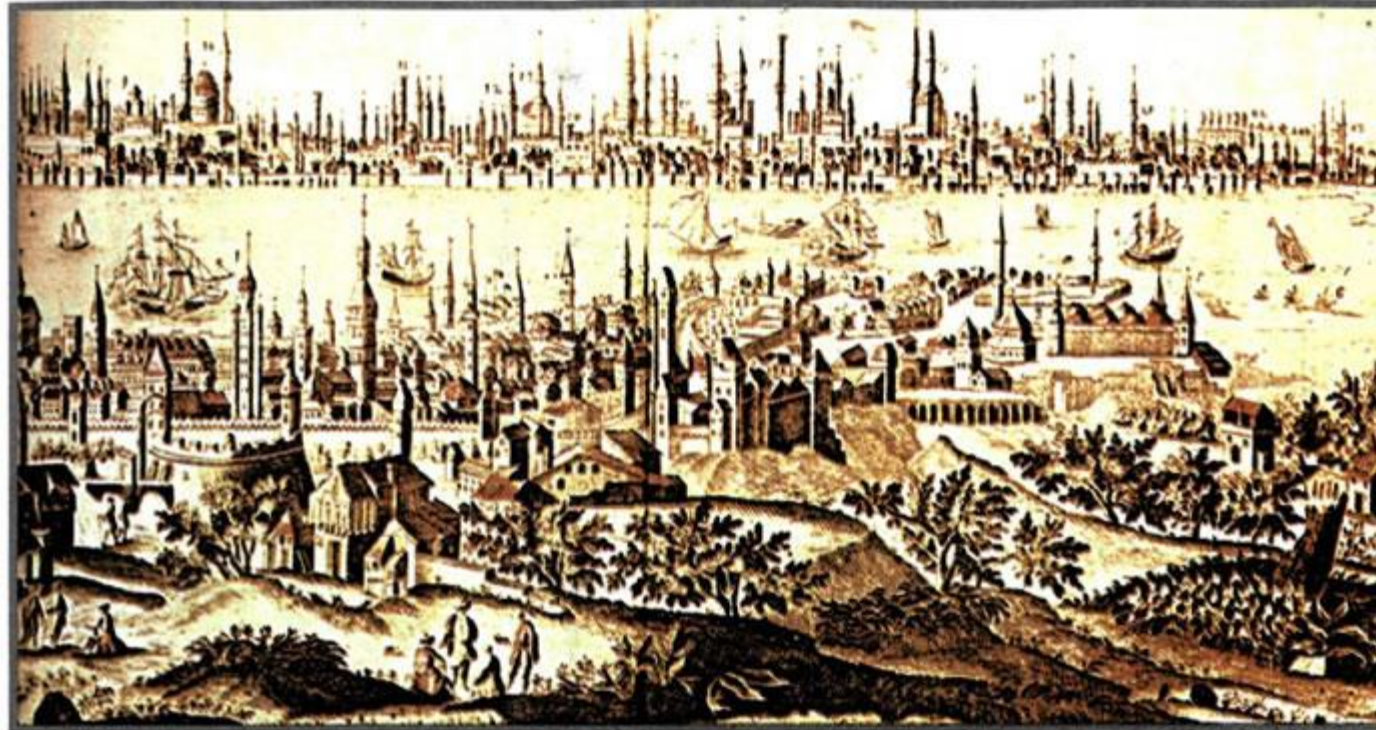
Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ

1453.....	Άλωση Κωνσταντι- νούπολης
1459-66.....	Σερβία, Βοσνία, Ερζεγοβίνη
1461.....	Αυτοκρατορία Τραπεζούντας
1462.....	Λέσβος

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ

(συνέχεια πίνακα)

1516.....	Συρία
1517.....	Αίγυπτος
1521-3.....	Βόρεια Βαλκανική- Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη
1522.....	Ρόδος
1529.....	Α' Πολιορκία της Βιέννης
1540.....	Ναύπλιο
1566.....	Χίος
1571.....	Κύπρος
1579.....	Κυκλάδες
1669.....	Κρήτη

Η Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Η Ρόδος, κτήση των Ιωαννιτών Ιπποτών και μια από τις πλέον οχυρωμένες πόλεις, άντεξε επί πέντε μήνες την πολιορκία, πριν παραδοθεί τελικά στα χέρια των Τούρκων το 1522. Στην εικόνα, η πόλη της Ρόδου με τις ισχυρές οχυρώσεις της. Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Το τέμενος Οσμάν (Κουρσούμ Τζαμί), 16ος, αιώνας, Τρίκαλα Θεσσαλίας. Σχεδιαστής του μνημείου ήταν ο ελληνικής καταγωγής Σινάν, στον οποίο οφείλονται 300 περίπου κτίσματα.

Υπήρξε ο μεγαλύτερος αρχιτέκτονας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

**Λίγο πριν τη Ναυμαχία της
Ναυπάκτου (7 Οκτωβρίου 1571).
Βατικανό, Galleria delle Carte
Geografiche.**

ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ

- **Μάθαμε επιτέλους ότι οι Τούρκοι ήταν άνθρωποι, όπως οι άλλοι (Μαρκαντώνιος Κολόννα, Βενετός ναύαρχος)**
- **Εκείνη την ημέρα συντρίφθηκε η οθωμανική αλαζονεία (Μιχαήλ Θερβάντες, Ισπανός λογοτέχνης, συγγραφέας του Δον Κιχώτη)**
- **Το τέλος ενός αληθινού συμπλέγματος κατωτερότητας του χριστιανικού κόσμου έναντι της στρατιωτικής δύναμews των Τούρκων.**

(Φερνάν Μπροντέλ, Γάλλος Ιστορικός)

Η παράδοση για την ανάσταση του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, σύμφωνα με χειρόγραφο τον 16ου αιώνα που περιλαμβάνει τους "Χρησμούς τον Λέοντος τον Σοφού". Στοκχόλμη, Βασιλική Βιβλιοθήκη.

Πολεμικές επιχειρήσεις στην ελληνική χερσόνησο κατά το Β' μισό του 16ου αιώνα.

**Ο Χάνδακας (Ηράκλειο) κατά τη
τελευταία περίοδο της πολιορκίας
του (1648-1669). Βενετία, Μαρκιανή
Βιβλιοθήκη**

β. Ελληνισμός και Δύση

Η στάση των Ελλήνων κατά τις επιχειρήσεις των δυτικών δυνάμεων εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Το όραμα της ελευθερίας των Ελλήνων συνδέθηκε, κατά την περίοδο αυτή, αναπόφευκτα με την αντιτουρκική πολιτική των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Άλλωστε, οι βενετοτουρκικές συγκρούσεις και, γενικότερα, οι περισσότερες ευρωπαϊκές στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον των Τούρκων πραγματοποιήθηκαν στον ελληνικό χώρο. Οι θρήνοι, οι παραδόσεις, οι προφητείες και οι χρησμοί για ανάσταση του Γένους θέρμαιναν την ελπίδα των Ελλήνων ότι οι Ευρωπαίοι θα ευνοούσαν τις προσπάθειές τους για αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Η αισιόδοξη

αυτή προοπτική συντελούσε στη δημιουργία επαναστατικού κλίματος που εκδηλωνόταν με τοπικές εξεγέρσεις, ιδίως κατά τη διάρκεια των βενετοτουρκικών συγκρούσεων.

Εκτός από τους Βενετούς, και άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις προσέφεραν, για ποικίλους λόγους και σε διάφορες περιόδους, ελπίδες για ένοπλες επιχειρήσεις στην ελληνική χερσόνησο. Από τα τέλη του 15ου αιώνα η Γαλλία δεν δίσταζε να παρέχει αφειδώς υποσχέσεις στους Έλληνες για επικείμενη εκστρατεία της εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Από το 1535, όμως, η γαλλική πολιτική έγινε φιλοτουρκική, με αποτέλεσμα την οριστική παρακμή της ιδέας μιας χριστιανικής εκστρατείας για εκδίωξη των Τούρκων από την Ευρώπη.

Παρόμοια τακτική ακολουθούσαν και οι πολλά υποσχόμενοι ιεροί συνασπισμοί που σχηματίστηκαν κατά τα τέλη του 15ου και τις αρχές του 16ου αιώνα: Διακήρυσσαν αναφανδόν την άμυνα της χριστιανοσύνης εναντίον των "απίστων" ή ακόμη την πραγματοποίηση μεγαλεβωλων εκστρατειών για την απελευθέρωση της υπό οθωμανική κυριαρχία ελληνικής Ανατολής- ωστόσο, εξυπηρετούσαν στόχους άσχετους προς τις διακηρυγμένες επιδιώξεις τους σχετικά με την τύχη της ελληνικής χερσονήσου και την οθωμανική απειλή.

Επαναστατικές κινήσεις μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου.

Η κατάρριψη του θρύλου για το αήττητο των Τούρκων στη ναυμαχία της Ναυπάκτου έδωσε θάρρος

και γέννησε πολλές ελπίδες στους υπόδουλους Έλληνες και σε άλλους λαούς της Βαλκανικής. Από τότε πύκνωσαν οι εκκλήσεις των Ελλήνων στις διάφορες ευρωπαϊκές αυλές για ενίσχυση των απελευθερωτικών προσπαθειών τους.

Αποδέκτης των εκκλήσεων αυτών ήταν μεταξύ άλλων ο αυτοκράτορας της Γερμανίας, κυρίως προς το τέλος του 16ου αιώνα και κατά το β' μισό του 17ου αιώνα. Οι ελπίδες των Ελλήνων όμως φάνηκε να βρίσκουν ανταπόκριση μόνο στο παπικό κράτος και σε μερικούς φιλόδοξους ηγεμόνες των ιταλικών κρατιδίων.

Ως την έναρξη των θρησκευτικών πολέμων κυρίως, αλλά και αργότερα, στο πλαίσιο των προσπαθειών για απελευθέρωση των Ελλήνων και για διάλυση της Οθωμανι-

κής Αυτοκρατορίας, εκδηλώθηκαν στις υπό οθωμανική κυριαρχία περιοχές επαναστατικές κινήσεις, οι κυριότερες από τις οποίες ήταν:

- τα κινήματα στη Δυτική Ελλάδα και στην Ήπειρο κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 16ου αι.**
- οι εξεγέρσεις του μητροπολίτη Λαρίσης-Τρίκκης Διονυσίου του Σκυλοσόφου (1600-1611).**
- οι κινήσεις των Μανιατών σε συνεργασία με το γάλλο δούκα του Νεβέρ στις αρχές του 17ου αιώνα.**
- οι κινήσεις των Κυπρίων, σε συνεννόηση με ιταλούς δούκες, για απελευθέρωση της νήσου κατά τα τέλη του 16ου και τις αρχές του 17ου αιώνα.**

Οι σχέσεις των υπόδουλων Ελλήνων με τη Δύση

Όλη αυτή η επαναστατική δραστηριότητα στηριζόταν σε χιμαιρικά επαναστατικά σχέδια τα οποία ματαιώνονταν συχνά πριν καν εκδηλωθούν, καθώς οι Ευρωπαίοι ανταποκρίνονταν ελάχιστα ή καθόλου στις υποσχέσεις τους για στρατιωτική βοήθεια. Ωστόσο, οι Έλληνες δεν σταμάτησαν να ελπίζουν στην εθνική τους αποκατάσταση με ξένη βοήθεια. Μετά τις αλλεπάλληλες όμως απογοητεύσεις από τις δυτικές δυνάμεις, έστρεψαν τα βλέμματά τους, από το β' μισό του 17ου αιώνα, προς την ομόδοξη Ρωσία.

Οι συγκρούσεις και ο διαρκής αναβρασμός στην ελληνική χερσόνησο, οι εξεγέρσεις, οι βιαιοπραγίες των στρατευμάτων, οι δυσβάστα-

κτοι φόροι, η πειρατεία και η φυγή του πληθυσμού προς τις ορεινές ή τις βενετοκρατούμενες περιοχές και το εξωτερικό καταδίκασαν σε μαρasmus την οικονομική δραστηριότητα του υπόδουλου Ελληνισμού.

Ανάλογες ήταν οι επιπτώσεις και στη γενικότερη πολιτισμική ανάπτυξη. Έτσι, η πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 σήμανε ταυτόχρονα και την έναρξη για τον Ελληνισμό μιας μακράς περιόδου οπισθοδρόμησης και δεινών, την ίδια εποχή που τα ευρωπαϊκά κράτη βρίσκονταν στην αυγή των νεότερων χρόνων και σημείωναν προόδους σε πολλούς τομείς του πολιτισμού.

Μόνο η σταδιακή ανασύνδεση των Ελλήνων με την Ευρώπη και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους δημιούργησαν τις προϋποθέ-

σεις για πνευματική αναγέννηση, που έφθασε στην ακμή της με το Νεοελληνικό Διαφωτισμό (περίπου 1750-1821).

Επιστολή του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Χριστόδουλου προς το δούκα της Σαβοΐας

Τω Υψηλοτάτω δούκα δε Σαβοΐα ταπεινός Χριστόδουλος, αρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου και νέας Ιουστινιανής. Θεωρώντας τας καρδίας των ανθρώπων τόσον έξυπνας εις το νησίν της Κύπρου εις ευλάβειαν της σης υψηλότητος, ως αφέντης παλαιός ετούτου του ριάμου (βασιλείου), το οποίον πλήθος ευρίσκεται εις τόσην τυραννίαν από τους Τούρκους και δια τούτον αποστέλ-

**νομεν να παρακαλέσωμεν την υψη-
λότητά σου να υπηρετήση με την
δύναμιν του ρηγός Φιλίππου να
δώση ορδινίαν (διαταγή) και βο-
ήθειαν να ελευθέρωση ετούτον τον
τόπον από τα χέρια του τυράννου
ότι είναι μεγάλον αμάρτημα τέτοιον
ριάμον να ευρίσκεται εις τα χέρια
του, οπού ήτονε αφεντεμένον από
από τους παλαιούς εδικούς της Υ-
ψηλότητός σου. Και αν η αγία τριάς
φώτιση την βασιλείαν του ρε (βασι-
λιά) Φιλίππου και της υψηλότητός
σου να κάμετε αρμάτα (εκστρατεία),
ήξευρε η υψηλότητά σου πως ευρί-
σκονται άνδρες των αρμάτων τριά-
ντα πέντε χιλιάδες, και Τούρκοι δεν
είναι παρά μόνον οκτώ χιλιάδες.
Θυμώντας το πλέον της υψηλότη-
τάς σου να φέρετε άρματα δια τους**

**χριστιανούς και παρακαλούμεν την
υψηλότητά σου να μας κάμης χάριν
δια απόκρισιν με τον κομιστήν, ό-
που να φέρη τας γραφάς, ονόματι
Λοϊζον, δια να δώσωμεν πληροφο-
ρίαν ετούτου του λαού, όπου στέ-
κουν αναμένοντας να ιδούν φλά-
μπουρον (σημαία) της βασιλείας και
της Υψηλότητάς σου ότι βλέποντας
ετούτην την βοήθειαν είνε άξιοι με
την χάριν του Θεού να αφανίσουν
τους Τούρκους τους εχθρούς της
πίστεως**

**Οκτωβρίω ε', το αχθ'
έτος.Χριστόδουλος αρχιεπίσκοπος
Κύπρου ινδ. ζ '. Ταπεινός Μωυσής
επίσκοπος Αμμοχούστου (έπονται οι
υπογραφές των υπολοίπων
αρχιερέων καθώς και άλλων**

σημαινόντων προσώπων της νήσου),
στο Κωνσταντίνος Σάθας,
Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, 1453-
1821, Αθήναι χ.χ., 191-192.

Η μοίρα των αμάχων. Μικρογραφία από χειρόγραφο.
Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.

γ. Η εθνολογική σύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η κεντρική εξουσία

Το καθεστώς των υποδούλων

Σύμφωνα με το ισλαμικό δίκαιο, οι κάτοικοι των κατακτημένων περιοχών έπρεπε να επιλέξουν ανάμεσα στον εξισλαμισμό και τη σφαγή. Εξαίρεση αποτελούσαν οι λαοί της Βίβλου (Εβραίοι, Χριστιανοί) οι οποίοι μπορούσαν να συνάψουν ένα είδος συνθήκης με τους Μουσουλμάνους, σύμφωνα με την οποία εξαγόραζαν τη ζωή τους έναντι της εκπλήρωσης ποικίλων υποχρεώσεων και κυρίως της καταβολής του φόρου υποτελείας, του κεφαλικού φόρου. Η κατηγορία αυτή των υποδούλων ονομάζονταν τζιμμήδες. Με την ίδια συνθήκη παραχωρούνταν στους τζιμμήδες και ορισμένες

ελευθερίες, ατομικές, οικονομικές και θρησκευτικές. Οι ποικίλοι όμως εξευτελιστικοί περιορισμοί αναιρούσαν στην ουσία τις παραχωρήσεις αυτές.

Το σύνολο του πληθυσμού, με εξαίρεση τους Οθωμανούς αξιωματούχους, συγκροτούσε την τάξη των ραγιάδων. Ο όρος όμως αυτός από το 18ο αιώνα επικράτησε να δηλώνει μόνον τους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς (Ελληνες, Εβραίους, Αρμένιους, λαούς της Βαλκανικής και άλλους) και μάλιστα τους χριστιανούς, των οποίων η ζωή έγινε συνώνυμη με την εξαθλίωση λόγω της βαρύτατης φορολογίας, των καταπιεστικών γενικά μετρων και των ταπεινώσεων από τον κατακτητή.

Οι σημαντικότερες και πλέον οδυνηρές διακρίσεις σε βάρος των υποδούλων συνίσταντο στο διπλό φόρο, τον κεφαλικό και τον έγγειο φόρο, γνωστό ως χαράτσι. Ο πρώτος καταβαλλόταν ως τίμημα που πλήρωναν οι "άπιστοι" για να εξασφαλίσουν τη ζωή τους και το δικαίωμα να κατοικούν εντός της επικράτειας του Ισλάμ. Η καταβολή του δεύτερου αποτελούσε απόδειξη, με την οποία αναγνωριζόταν ότι η γη που αφηνόταν στους χριστιανούς ως ιδιοκτησία τους δεν ανήκε θεωρητικά στους ίδιους, αλλά στον Αλλάχ και στο νόμιμο εκπρόσωπο του, τον σουλτάνο.

Τα προνόμια και οι θεσμοί

Οι ραγιάδες χωρίστηκαν, με βάση τη θρησκεία ή το δόγμα, σε μιλλέτια ή κοινότητες, στις οποίες πα-

ραχωρήθηκε κάποια μορφή αυτοδιοίκησης.

Η ορθόδοξη κοινότητα ήταν η πιο πολυάριθμη και η σπουδαιότητά της αναγνωρίστηκε αμέσως μετά την Άλωση. Ο Μωάμεθ Β' περιέβαλε το νέο πατριάρχη Γεννάδιο Β' με κύρος που ξεπερνούσε εκείνο του θρησκευτικού ηγέτη. Ο πατριάρχης αναδείχθηκε πλέον σε εθνάρχη, δηλαδή σε πνευματικό και ταυτόχρονα πολιτικό αρχηγό των ορθόδοξων χριστιανών, με δικαίωμα παρέμβασης ενώπιον της Υψηλής Πύλης για όλα τα θέματα που τους αφορούσαν. Η Εκκλησία ανέλαβε έτσι ποικίλες δικαιοδοσίες και καθήκοντα, εκτός από τα θρησκευτικά, με αποτέλεσμα να αναπτύξει μια ισχυρή διοικητική οργάνωση.

Παρά τα προνόμια, όμως, οι "άπιστοι" αποκλείονταν από τις δημόσιες θέσεις και όσοι Έλληνες κατέλαβαν διάφορα αξιώματα βρίσκονταν έξω από το πλαίσιο της επίσημης κρατικής ιεραρχίας.

Οι υπόδουλοι και ιδιαίτερα οι Έλληνες δεν υπέφεραν μόνο από τους δυσβάστακτους φόρους και τη διοικητική αυθαιρεσία. Κινδύνευαν να αφανιστούν ως γένος με την εφαρμογή, ιδιαίτερα κατά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης, τριών μουσουλμανικών θεσμών, του παιδομαζώματος, του εξισλαμισμού και της υποχρεωτικής ναυτολόγησης παράλιων πληθυσμών, κυρίως του Αιγαίου και του Ευξείνου Πόντου.

Ως αντίβαρο προς τους παραπάνω παράγοντες φθοράς λειτούρ-

γησησε ο γνωστός στον ελληνικό κόσμο από την Αρχαιότητα μέχρι το Βυζάντιο πολιτικός θεσμός της κοινότητας. Αποτελούσε ένα είδος τοπικής αυτοδιοίκησης (οι κάτοικοι κάθε χωριού ή πόλης αποτελούσαν μια κοινότητα) προσαρμοσμένης στις απαιτήσεις της οθωμανικής πολιτικής, που εφαρμόστηκε με ιδιαίτερη επιτυχία στον ελληνικό χώρο.

Η είσπραξη των φόρων και η τοπική αυτοδιοίκηση

Η ευθύνη για την κατανομή και την είσπραξη των φόρων είχε ανατεθεί από τους Οθωμανούς στις κοινότητες. Η σημαντική αυτή αρμοδιότητα συντέλεσε στην ανάπτυξη του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης και στην αύξηση του κύρους της. Οι επικεφαλής των κοινοτήτων

εκλέγονταν άμεσα ή έμμεσα από τα μέλη και έφεραν διάφορους τίτλους, όπως πρόκριτοι, κοτζαμπάσηδες, γέροντες, δημογέροντες, άρχοντες και προεστώτες. Κριτήρια για την εκλογή τους ήταν το σεβάσμιο της ηλικίας τους, η οικονομική τους δύναμη, οι γενικότερες ικανότητές τους και η επιρροή τους στην οθωμανική διοίκηση. Τις περισσότερες φορές τα αξιώματα αυτά εξελίσσονταν σε κληρονομικά που τα νέμονταν λίγες οικογένειες. Κατά κανόνα, πάντως, η εκλογή των κοινοτικών αρχόντων γινόταν χωρίς την παρέμβαση των οθωμανικών αρχών. Έτσι, τόσο η δυνατότητα εκλογής κοινοτικών αρχόντων όσο και η από κοινού αντιμετώπιση των προβλημάτων ενίσχυαν το πνεύμα αλληλεγγύης και συλλογικής ευθύ-

νης και καθιστούσαν τις κοινότητες εστίες δημοκρατικού πνεύματος και σφυρηλάτησης της εθνικής συνείδησης.

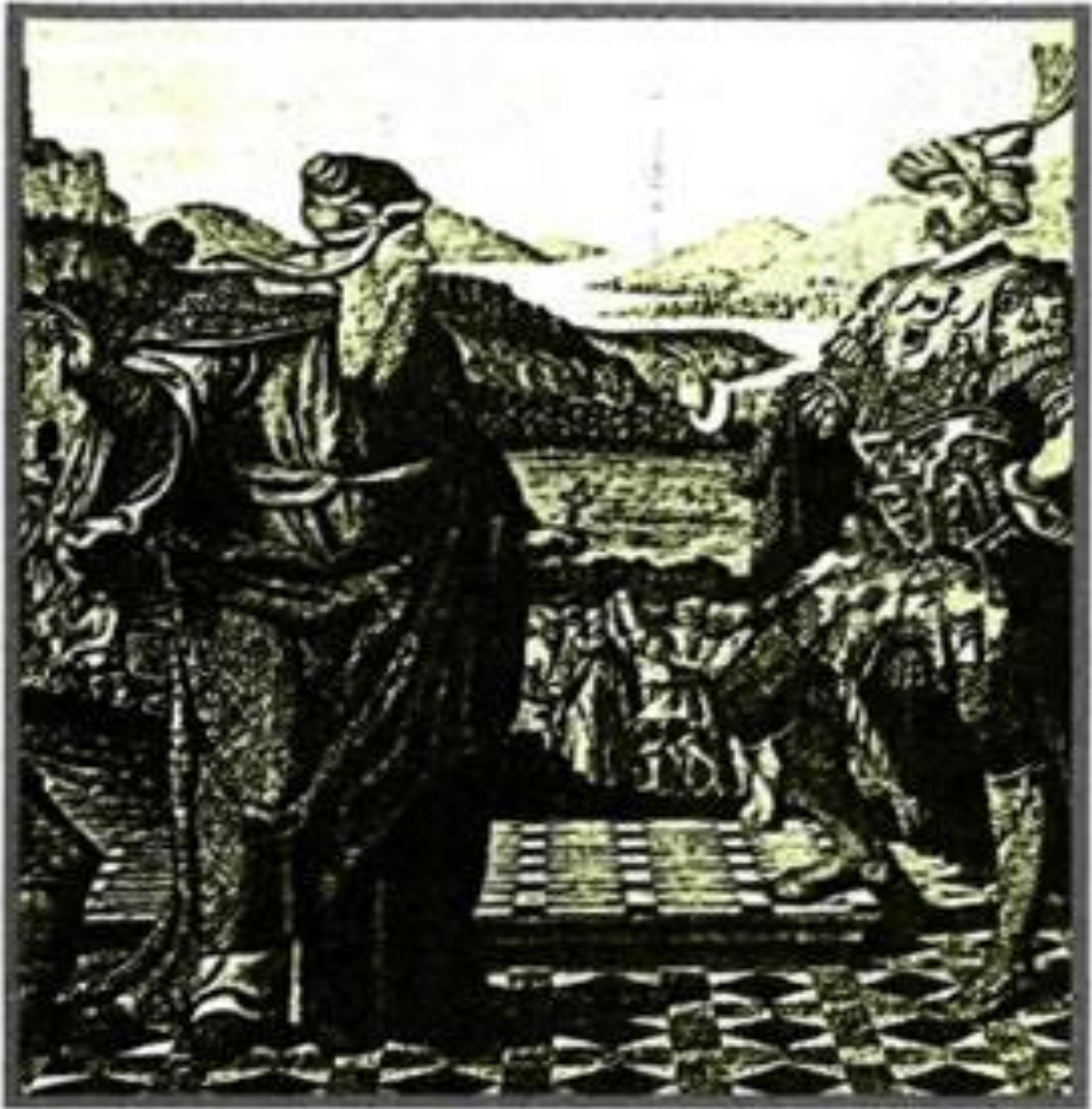
Τα διανεμητικό σύστημα και ο ρόλος της κοινότητας

Μια από τις βασικές αρχές της οθωμανικής δημοσιονομικής λειτουργίας είναι το διανεμητικό σύστημα. Σύμφωνα μ' αυτό δεν ορίζεται (με εξαίρεση τον κεφαλικό φόρο και τη δεκάτη επί της παραγωγής) το ποσό που θα καταβάλει ως φόρο ο κάθε υπόχρεος αλλά η συνολική επιβάρυνση με την οποία θα συμβάλει στο δημόσιο προϋπολογισμό κάθε περιοχή. Στη συνέχεια γίνεται η κατανομή του φόρου στο επίπεδο των κοινοτήτων με τη συνεργασία των κοινοτικών αρχόντων, οι οποίοι-

**οι επιμερίζουν το ποσό στα μέλη
της κοινότητάς τους.**

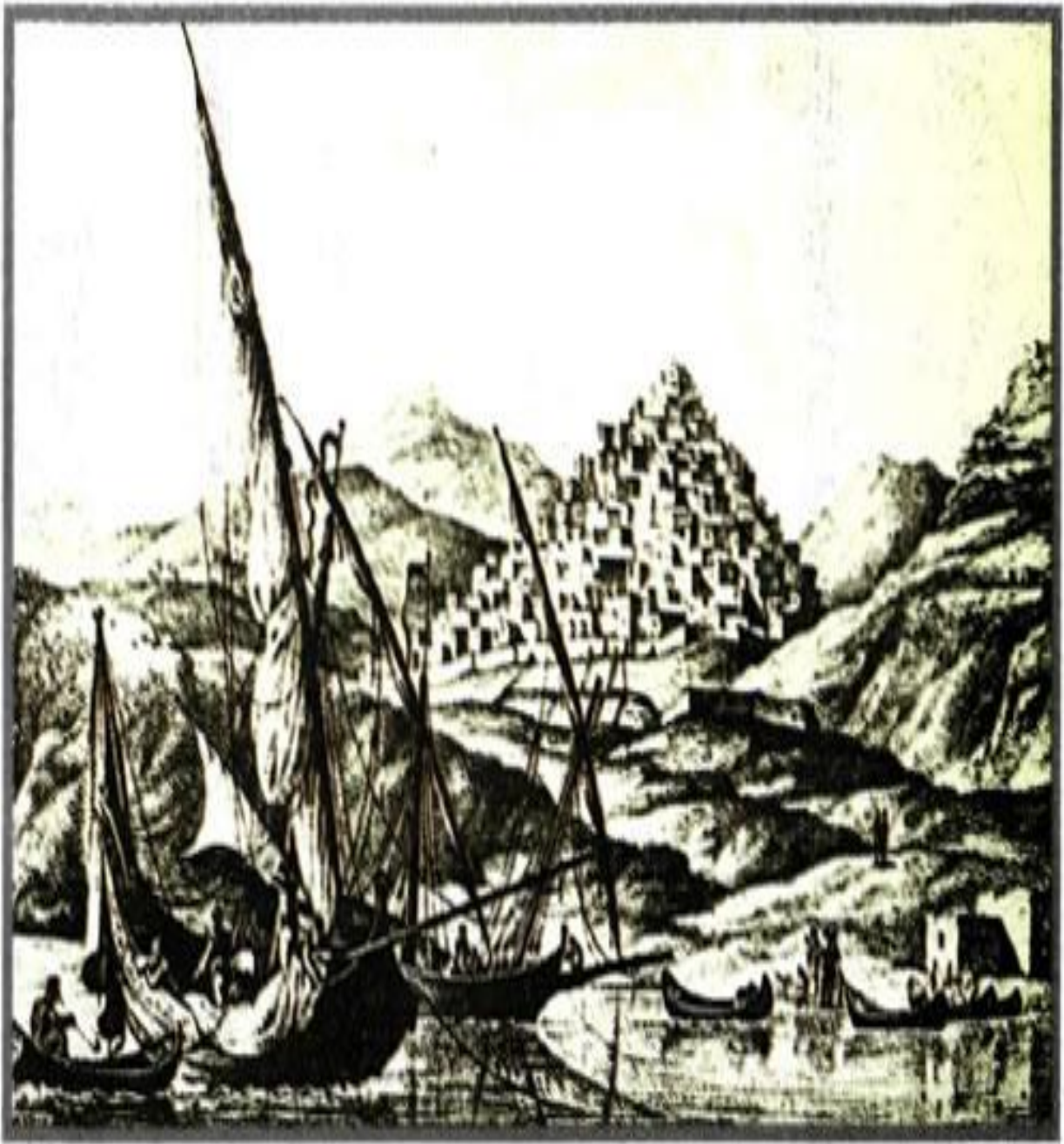
**Κατά τους δύο πρώτους μετά την
άλωση αιώνες η οικονομία στις
ελληνικές περιοχές ήταν κλειστή
αγροτική. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη.**

Ο Γ. Σχολάριος συνομιλεί με τον Μωάμεθ Β' μετά την αναγόρευση τον πρώτον ως πατριάρχη και την απονομή των προνομίων. Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Τα πληρώματα του οθωμανικού στόλου, οι γνωστοί λεβέντες, προέρχονται κυρίως από ναυτολογημένους Έλληνες. Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

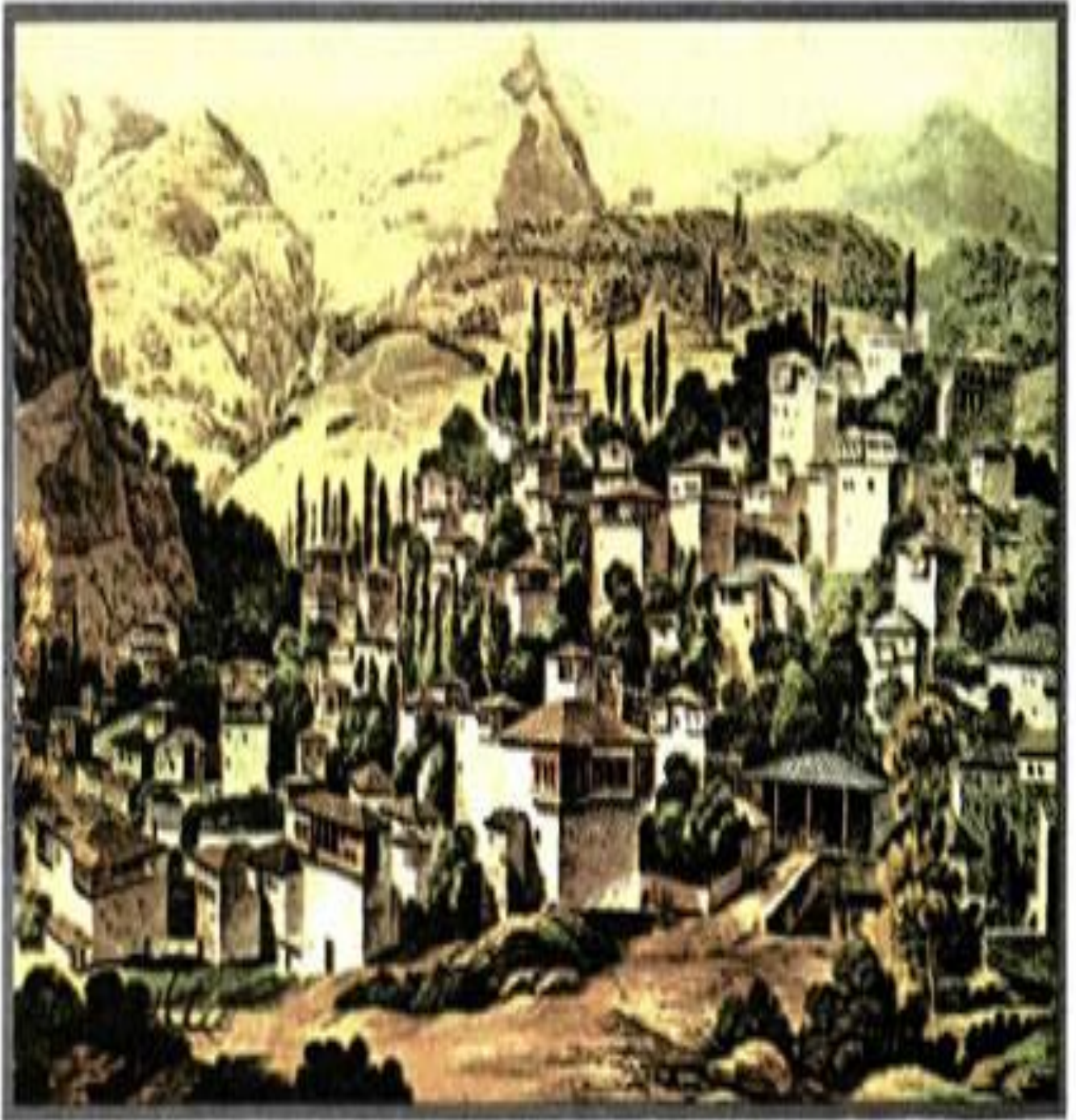

Το λιμάνι της Σύρου. Η διοικητική αυτονομία της Σύρου συντέλεσε στην εμπορική ανάπτυξη του νησιού.

**Το παιδομάζωμα. Βιέννη, Εθνική
Βιβλιοθήκη.**

**Η Πορταριά, ένα από τα χωριά του
Πηλίου, φημισμένη για την
κατασκευή υφασμάτων και για τον
καλαίσθητο οικισμό της. Αθήνα,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.**

Ερωτήσεις

1 .Να επισημάνετε τους παραγοντες που επηρέασαν τη στάση των Ελλήνων έναντι των δυτικών δυνάμεων κατά τις επιχειρήσεις των τελευταίων εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πώς αξιολογείτε αυτή τη στάση;

2.Να εντοπίσετε τα κύρια σημεία της επιστολής του Αρχιεπισκόπου Κύπρου (βλέπε σχετικό παράθεμα). Με ποιά επιχειρήματα προσπαθεί ο Αρχιεπίσκοπος της Κύπρου να πείσει το Δούκα της Σαβοΐας;

3.Με βάση την αφήγηση του βιβλίου σας και το περιεχόμενο των παραθεμάτων για το θεσμό της κοινότητας να προσδιορίσετε τις εξουσίες και τις αρμοδιότητές της. Να αναλύσετε τους λόγους που οδήγησαν το οθωμανικό κράτος να παραχωρήσει προνόμια στις κοινότητες.

6. Η μέση και ύστερη Λατινοκρατία στον Ελλαδικό χώρο (1460-1650) και στην Κύπρο (15ος-16ος αι)

Μέχρι το 1461 οι Τούρκοι είχαν θέσει υπό τον έλεγχο τους το μεγαλύτερο τμήμα του ελλαδικού χώρου. Ωστόσο, για αρκετό ακόμα χρονικό διάστημα οι Λατίνοι εξακολουθούσαν να κατέχουν ελληνικά εδάφη, νησιά και παραλιακές ζώνες, που είχαν καταλάβει κατά την Τέταρτη Σταυροφορία (1204). Στις περισσότερες λατινοκρατούμενες περιοχές κυριαρχούσαν οι Βενετοί, ενώ άλλες αποτελούσαν κτήσεις διάφορων ηγεμονικών οίκων των ιταλικών πόλεων. Έτσι, όταν αναφερόμαστε κατά την περίοδο αυτή σε **Λατινοκρατία, το ενδιαφέρον μας στρέφεται περισσότερο στις υπό**

βενετική κυριαρχία περιοχές.

Γενικά, η πολιτική, οικονομική και κοινωνική οργάνωση στις λατινοκρατούμενες περιοχές διαμορφώθηκε με βάση το δυτικό φεουδαρχικό σύστημα. Η γη χωρίστηκε σε φέουδα, ενώ ανάλογη ήταν και η κοινωνική διάρθρωση, που περιλάμβανε κατά βάση δύο κατηγορίες, τους ευγενείς (κατακτητές και ντόπιους) και το λαό (αστούς και ελεύθερους χωρικούς). Οι αυθαιρεσίες των φεουδαρχών προκάλούσαν συχνές εξεγέρσεις των κατοίκων, που καταπνίγονταν με τη βία.

Η κοινωνία, σε όσες βενετοκρατούμενες κτήσεις απέμειναν κατά το 16ο και 17ο αιώνα, γνώρισε, όπως και οι δυτικές κοινωνίες της ίδιας εποχής, την παρακμή της φεουδαρχίας και υπέστη ανακατατάξεις στη δομή και στη σύνθεσή της. Η οικο-

νομία στηριζόταν στην αγροτική καλλιέργεια και στη βιοτεχνία, η οποία βρισκόταν, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε καλύτερη μοίρα από την αντίστοιχη των κατεχόμενων από τους Τούρκους περιοχών, λόγω της μη διακοπής του εμπορίου. Ωστόσο, το εισόδημα μόλις αρκούσε για να καλύψει τις στοιχειώδεις ανάγκες των κατοίκων, γιατί ο κυρίαρχος κρατούσε για λογαριασμό του το πλεόνασμα από την παραγωγή.

Το γενικό αυτό πλαίσιο παρουσιάζει, βέβαια, διαφοροποιήσεις από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Λατίνων κατακτητών και τις τοπικές συνθήκες. Πάντως, σαφή συμπεράσματα για την πορεία του υπό λατινική κυριαρχία Ελληνισμού μπορούν να εξαχθούν από τις βενετο-

κρατούμενες περιοχές, τις πλέον σημαντικές και μακροχρόνιες λατινικές κτήσεις στον ελλαδικό χώρο.

Η Κύπρος

Η βενετική κυριαρχία στην Κύπρο (1489-1571) επέφερε αλλαγές στο καθεστώς που ίσχυε κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της νήσου από το γαλλικό οίκο των Λουζινιάν (1192-1489).

Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας που απέκτησε η διοίκηση και η μετάθεση των σημαντικότερων διοικητικών αρμοδιοτήτων στη Βενετία είχαν ως συνέπεια τον αυστηρό έλεγχο κάθε δραστηριότητας του πληθυσμού. Το πλαίσιο αυτό και η προτεραιότητα που έδωσε η Βενετία στη στρατηγική σημασία του νησιού δεν επέτρεψαν στην Κύπρο να

διατηρήσει την οικονομική ακμή του προηγούμενου αιώνα.

Στον πνευματικό τομέα για τους ίδιους λόγους σημειώθηκε υστέρηση, σε σύγκριση πάντοτε με την προηγούμενη περίοδο των Λουζινιάν. Παρά το γεγονός ότι ο 15ος και ο 16ος είναι οι αιώνες της μεγάλης Αναγέννησης στην Ιταλία, ο απόηχος της πρώτης φθάνει αμυδρός στην Κύπρο. Η Βενετία δεν προωθεί την καλλιτεχνική δημιουργία αλλά μόνον την κατασκευή οχυρωματικών έργων. Η πολιτική αυτή εκφράζει τη ρεαλιστική νοοτροπία μιας εμπορικής δύναμης, η οποία θεωρεί το νησί ως εμπορική βάση που έπρεπε να διασφαλιστεί χάριν των οικονομικών συμφερόντων της.

Η έμφαση της βενετικής πολιτικής σε τομείς της άμυνας είχε ευερ-

γετικά αποτελέσματα για την ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, αφού ο ασφυκτικός κλοιός της λατινικής εκκλησίας πάνω σ' αυτήν χαλάρωσε. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται, επίσης, στον απόηχο της προσέγγισης της Κωνσταντινούπολης με τη Ρώμη στη Σύνοδο Φερράρας- Φλωρεντίας (1438-1439).

Η βενετική κυριαρχία στην Κύπρο, καθώς στηριζόταν σε όρους πολιτικής και κοινωνικής ανισότητας, προκάλούσε την έντονη δυσανεξία του πληθυσμού που βρήκε την έκφρασή της στο εθνικό και κοινωνικό κίνημα του Διασσωρίνου. Οι ανατρεπτικές όμως ενέργειές του προδόθηκαν στις βενετικές αρχές με αποτέλεσμα τόσο ο ίδιος όσο και οι συνεργάτες του να βρούν μαρτυρικό θάνατο (1492). Η ιδεολογική βάση του κινήματος αυτού και η

**χρησιμοποίηση της διαπαιδαγώ-
γησης του λαού με τις ελληνικές
πνευματικές αξίες ως μέσου αφύ-
πνισης και προαγωγής του εθνι-
κού φρονήματος είναι στοιχεία που
χαρακτηρίζουν το κίνημα του
εμπνευσμένου αυτού δασκάλου ως
εθνικό.**

Η Κύπρος το 1618. Η βενετική πολιτική θεωρούσε την Κύπρο ως προπύργιο για την προστασία των εμπορικών συμφερόντων της στην ανατολική Μεσόγειο και τον ασιατικό χώρο. Έργο του Fr. Basilicata, Βενετία, Μουσείο Corer.

Η Κρήτη

Η Κρήτη αποκτά ολοένα μεγαλύτερη σημασία για τη Βενετία μετά την απώλεια της Εύβοιας (1470), της Κορώνης (1500), του Ναυπλίου (1540), των Βόρειων Σποράδων (1540) και της Κύπρου (1571). Οι Βενετοί, οι οποίοι απέδιδαν ανέκαθεν μεγάλη σημασία στην Κρήτη για τη στρατηγική της θέση και για τα αγροτικά της προϊόντα με τα οποία εφοδιαζόταν η αγορά της Βενετίας, άρχισαν μετά τις νέες τουρκικές κατακτήσεις να δείχνουν ιδιαίτερη φροντίδα για το νησί. Ωστόσο, αυτή η μεταβολή της πολιτικής τους ελάχιστα μπορούσε να αποδώσει, αφού στο μεταξύ η Βενετία είχε μπει σε τροχιά παρακμής.

Σφακιανός πολεμιστής.

Το σοβαρότερο πρόβλημα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Βενετοί στο εσωτερικό του νησιού ήταν η ενεργός αντίσταση του κρητικού λαού, που είχε εθνικό και κοινωνικό χαρακτήρα. Στα κινήματα συμμετείχαν εκτός από τους χωρικούς, που αποτελούσαν την πλέον αδικημένη κοινωνική ομάδα, οι λαϊκές τάξεις και οι αστοί των πόλεων μαζί με τον ορθόδοξο κλήρο.

Το χρόνο που η Κωνσταντινούπολη έπεφτε στα χέρια των Τούρκων (1453), εκδηλώθηκε η πρώτη επαναστατική κίνηση των Κρητικών στο Ρέθυμνο. Λίγα χρόνια αργότερα (1460-62) οργανώθηκε και νέα συνωμοτική κίνηση, που έγινε αφορμή να λάβουν οι Βενετοί σκληρά μέτρα στο νησί. Η τελευταία μεγάλη επαναστατική κίνηση σημειώ-

θηκε στα Σφακιά το 1527 και είχε κυρίως κοινωνικά αίτια.

Οι βενετικές πολιτικές αρχές, παρά τη λήψη μέτρων υπέρ των Καθολικών σε βάρος της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τήρησαν κατά κανόνα ουδετερότητα στις ενδοκρητικές αντιδικίες μεταξύ Ορθοδόξων και Καθολικών. Η πολιτική αυτή βοήθησε στην προσέγγιση των Λατίνων με τους Ορθοδόξους.

Κατά τον τελευταίο αιώνα της Βενετοκρατίας, το 17ο, οι συγκυρίες διαμόρφωσαν ευνοϊκές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για εντυπωσιακή άνθηση της κρητικής λογοτεχνίας με αντιπροσωπευτικά έργα τη θυσία του Αβραάμ, την Ερωφίλη, τον Ερωτόκριτο κ.ά.

Τα Επτάνησα

Η προσάρτηση της Επτανήσου στον αποικιακό κορμό της Βενετίας έγινε σταδιακό (1386, Κέρκυρα - 1684, Λευκάδα) και με διαφορετικό τρόπο, γεγονός που καθόρισε και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της βενετικής κυριαρχίας σε κάθε νησί. Στα Επτάνησα το φεουδαρχικό σύστημα εφαρμόστηκε με ποικίλες παραλλαγές, καθώς αναμείχθηκε με παλαιές τοπικές συνήθειες και με δυτικά στοιχεία που προϋπήρχαν.

Τα Επτάνησα, γέφυρα μεταξύ της οθωμανικής επικράτειας και της Ιταλικής Χερσονήσου, αναδείχθηκαν ως κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου. Η παρεμβατική όμως και μονοπωλιακή πολιτική εμπόδιζε την ανάπτυξη της εγχώριας εμπορικής ναυτιλίας.

Οι κοινωνικές συγκρούσεις στα Επτάνησα έλαβαν τη μορφή είτε της κοινωνικής αντιδικίας μεταξύ αστών και ευγενών είτε λαϊκών εξεγέρσεων, όπως το ρεμπελιό των ποπολάρων στη Ζάκυνθο (1628), οι στάσεις στην Κέρκυρα (1640), στα Κύθηρα (1780) και αλλού.

Τα Επτάνησα υπήρξαν το καταφύγιο για τους Έλληνες που δεν ήθελαν να ζήσουν κάτω από τον οθωμανικό ζυγό και χώρος ομαδικών εγκαταστάσεων προσφύγων. Μάλιστα, μετά την κατάληψη του Χάνδακα από τους Τούρκους (1669), τα Επτάνησα δέχθηκαν ένα μεγάλο κύμα προσφύγων από την Κρήτη, που έφεραν μαζί τους πολλά στοιχεία της τέχνης και της λογοτεχνίας τους.

Τα Επτάνησα, γέφυρα ανάμεσα

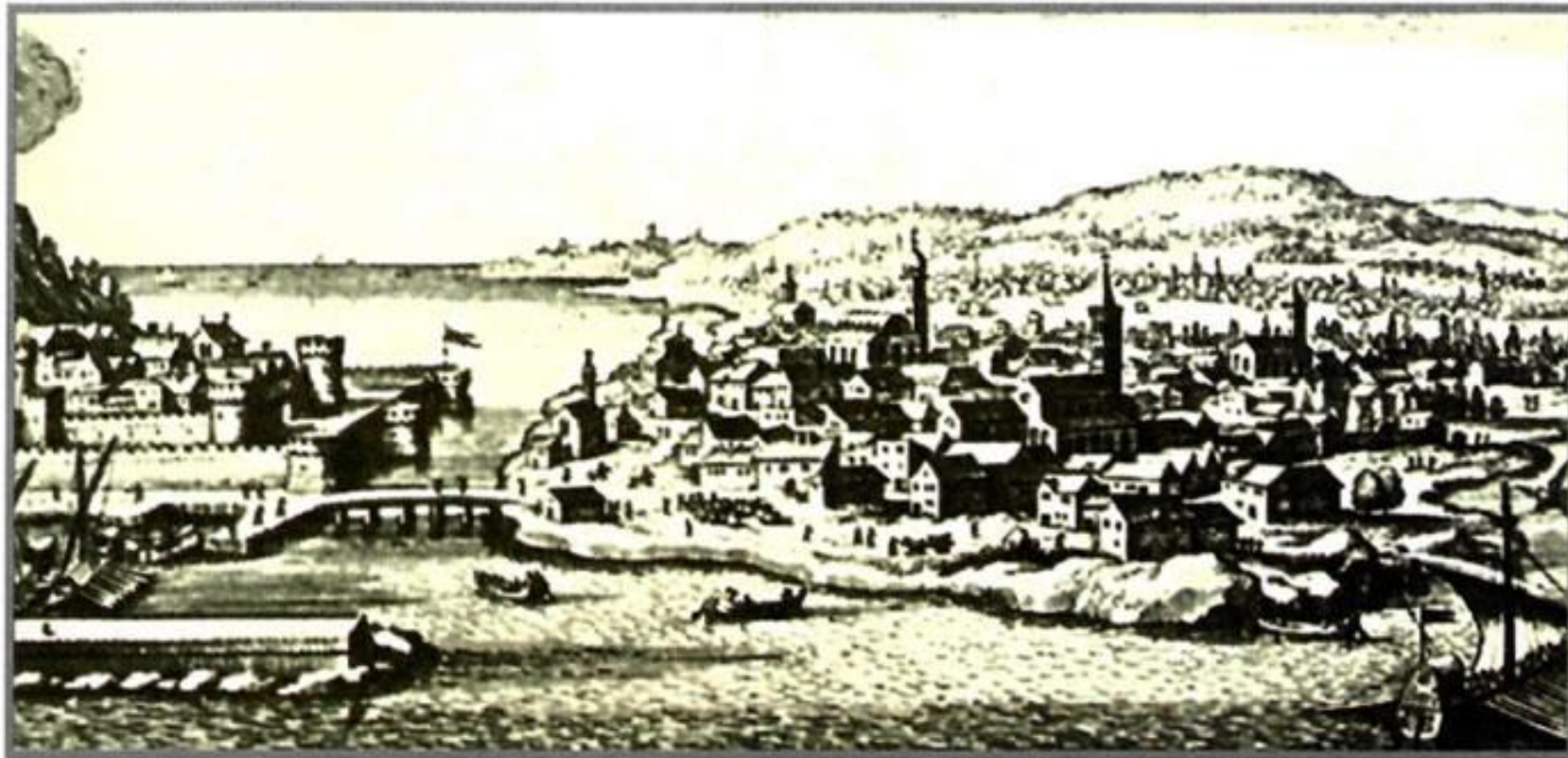
στην Ανατολή και τη Δύση, κατά τη μακρόχρονη βενετική κυριαρχία, ήλθαν σε επαφή με το ευρωπαϊκό πνεύμα και οικειοποιήθηκαν τις αξίες του δυτικού πολιτισμού, διατηρώντας όμως την ελληνική παράδοση, τη γλώσσα και τη θρησκεία.

Πολιτισμική διαφοροποίηση

Η πολιτική της Βενετίας επέτρεπε την ελεύθερη διακίνηση των κατοίκων των βενετοκρατούμενων περιοχών προς την Ιταλία για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Έτσι, τόσο η Βενετία όσο και τα άλλα ιταλικά πνευματικά κέντρα (Πάδοβα, Φλωρεντία, Πίζα κ.ά.) υπήρξαν χώροι συνάντησης Κρητικών, Επτανησίων, Κυπρίων και άλλων Ελλήνων από βενετοκρατούμενες περιοχές. Η Βενετία είχε φροντίσει να σπουδά-

ζουν οι υπήκοοι της στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας, που ήταν κατεξοχήν φιλελεύθερο ίδρυμα, γεγονός που μας επιτρέπει να έχουμε σαφέστερη αντίληψη για τη μορφή της παιδείας που μεταλαμπάδευαν οι Έλληνες φοιτητές στις πατρίδες τους.

Την ίδια περίοδο (15ος αι.) στις τουρκοκρατούμενες περιοχές η Πατριαρχική Ακαδημία της Κωνσταντινούπολης αποτελούσε τη μοναδική πνευματική εστία του Ελληνισμού. Μόλις στις αρχές του 16ου αιώνα άρχισαν να καταβάλλονται συστηματικές προσπάθειες για αναγέννηση της παιδείας.

Η πόλη της Κέρκυρας, το σημαντικότερο εμπορικό και πνευματικό κέντρο των Επτανήσων. Αθήνα , Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Ερωτήσεις

Να επισημάνετε και να ερμηνεύσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των βενετοκρατούμενων περιοχών.

7. Ο ανταγωνισμός των Ευρωπαϊκών δυνάμεων και ο Τριακονταετής Πόλεμος (1618-1648)

Στις αρχές του 17ου αιώνα οι θρησκευτικές αντιθέσεις συνεχίζονται και η Ευρώπη ζει ένα έντονο πολεμικό κλίμα. Οι εξελίξεις δεν αποκάλυψαν μόνο τον εύθραυστο χαρακτήρα της Ειρήνης της Αυγούστας (1555) αλλά συσσωρεύσαν και νέες αντιθέσεις. Υπό τις συνθήκες αυτές ξέσπασε ο Τριακονταετής

Πόλεμος (1618-1648). Η πολεμική αυτή αναμέτρηση αποτέλεσε το αποκορύφωμα των θρησκευτικών συγκρούσεων στην Ευρώπη και προσέλαβε πανευρωπαϊκό χαρακτήρα, αφού ελάχιστες χώρες απέφυγαν την εμπλοκή τους σ' αυτόν. Εκτός από τους γερμανούς ηγεμόνες, έλαβαν μέρος η Γαλλία, η Ισπανία, η Ολλανδία, η Δανία, η Σουηδία, ιταλικά και ελβετικά κράτη.

Οι εμπόλεμοι χωρίστηκαν σε δύο στρατόπεδα, τους Καθολικούς και τους Διαμαρτυρόμενους. Εν τούτοις ο πόλεμος είχε έντονο πολιτικό χαρακτήρα, αφού τον προκάλεσαν και τον συντήρησαν τοπικά συμφέροντα, η φιλοδοξία πολλών γερμανών ηγεμόνων να απαλλαγούν από την κηδεμονία των Αψβούργων αυτοκρατόρων και η επιδίωξη μικρών ή μεγάλων κρατών να επικρατη-

σουν πολιτικά και οικονομικά στον ευρωπαϊκό χώρο.

Ο πόλεμος αυτός ήταν πολύ καταστρεπτικός και οι αντίπαλοι συμπεριφέρονταν με ξεχωριστή βιαιότητα. Λίγες ήταν οι μάχες κατά παράταξη, ενώ το κυριότερο χαρακτηριστικό ήταν οι πολυετείς πολιορκίες, οι σφαγές αμάχων, οι λεηλασίες και οι πυρπολήσεις των αντιπάλων στρατοπέδων από τους μισθοφόρους και τους απείθαρχους στρατιώτες. Ο άτακτος αυτός στρατός αντικατόπτριζε και το χαρακτήρα των ηγετών του, που δεν υπηρετούσαν κάποια ιδεολογία παρά μόνο τα προσωπικά τους συμφέροντα. Στους παράγοντες αυτούς οφειλόταν και η απουσία πολεμικής τακτικής, που είχε ως συνέπεια τη μεγάλη διάρκεια του πολέμου.

Η τραγική αυτή κατάσταση ανάγκασε τελικά τον αυτοκράτορα της Γερμανίας Φερδινάνδο Γ' να ζητήσει διακοπή των εχθροπραξιών και να υπογράψει την **Ειρήνη της Βεστφαλίας (1648)**. Με τη συνθήκη αυτή ρυθμίστηκαν πολιτικά, θρησκευτικά και εδαφικά ζητήματα. Μεταξύ άλλων:

- Ο Καλβινισμός αναγνωρίστηκε ως ισότιμος με τα δύο άλλα δόγματα, τον Καθολικισμό και το Λουθηρανισμό.
- Οι Διαμαρτυρόμενοι κράτησαν πολλά από τα εκκλησιαστικά εδάφη που είχαν καταλάβει ή απαλλοτριώσει στη διάρκεια του πολέμου,
- Κατακυρώθηκαν γερμανικά εδάφη στη Σουηδία και στη Γαλλία.

- Περιορίστηκε η δύναμη του γερμανού αυτοκράτορα με την αναγνώριση πλήρων κυριαρχικών δικαιωμάτων στους γερμανούς ηγεμόνες, οι οποίοι στο εξής μπορούσαν να συνάπτουν συνθήκες μεταξύ τους ή με ξένα κράτη.
- Αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Ολλανδικής και της Ελβετικής Ομοσπονδίας.

Οι όροι της συνθήκης αυτής δημιούργησαν νέα δεδομένα για τις τύχες της Ευρώπης. Η Γερμανία, εξουθενωμένη οικονομικά, πολιτικά και εδαφικά παρέμεινε στο περιθώριο των εξελίξεων για έναν περίπου αιώνα. Αντίθετα, η Γαλλία ενισχύθηκε και αναδείχθηκε ως η μεγαλύτερη δύναμη στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα. Η Ισπανία αναδιπλώ-

θηκε και η Σουηδία κυριάρχησε στη Βαλτική.

Το διεθνές πλαίσιο που διαμορφώθηκε αντανακλά το νέο συσχετισμό δυνάμεων και εγκαινιάζει για πρώτη φορά την αρχή της ισορροπίας. Παράλληλα, άρχισε να γίνεται συνείδηση και να κερδίζει έδαφος η ιδέα ότι η μετριοπάθεια, η ανεκτικότητα και η πνευματική ελευθερία ήταν αναγκαίες για την ειρηνική συνύπαρξη των λαών της Ευρώπης.

Τα κυριότερα γεγονότα του Τριακονταετούς Πολέμου

**1618.....Εκπαράθρωση των
αντιπροσώπων του αυτοκράτορα
από τους Βοημούς. Διακήρυξη
ανεξαρτησίας της Βοημίας**

**1620..... Μάχη Λευκού Όρους - ήττα
των Βοημών**

**1623\1628..... Το εκλεκτοράτο
του Πα-λατινάτου περιέρχεται στο
δούκα της Βαυαρίας Μαξιμιλιανό
Α'και τον οίκο του**

**1625..... Η Δανία εισέρχεται στον
πόλεμο στο πλευρό των
Διαμαρτυρομένων**

**1626..... Ο Βαλλενστάϊν
αναλαμβάνει την αρχηγία των
αυτοκρατορικών στρατευμάτων**

**1628..... Το Παλατινάτο περιέρχεται
στη Βαυαρία**

**1629... Ο αυτοκράτορας εκδίδει διά-
ταγμα αποκατάστασης των εκκλη-
σιαστικών κτημάτων των καθολι-
κών που είχαν δημευθεί μετά το
1552**

**1630.... Ο Γουσταύος Αδόλφος της
Σουηδίας εισέρχεται στον πόλεμο
στο πλευρό των Διαμαρτυρομένων**

**1631..... Οι Σουηδοί νικούν τη Liga
στη μάχη του Βράτενφελτ**

1632..... Νίκη και θάνατος του Γουσταύου Αδόλφου στο Λύντσεν

1634... Δολοφονία του Βαλλενστάϊν

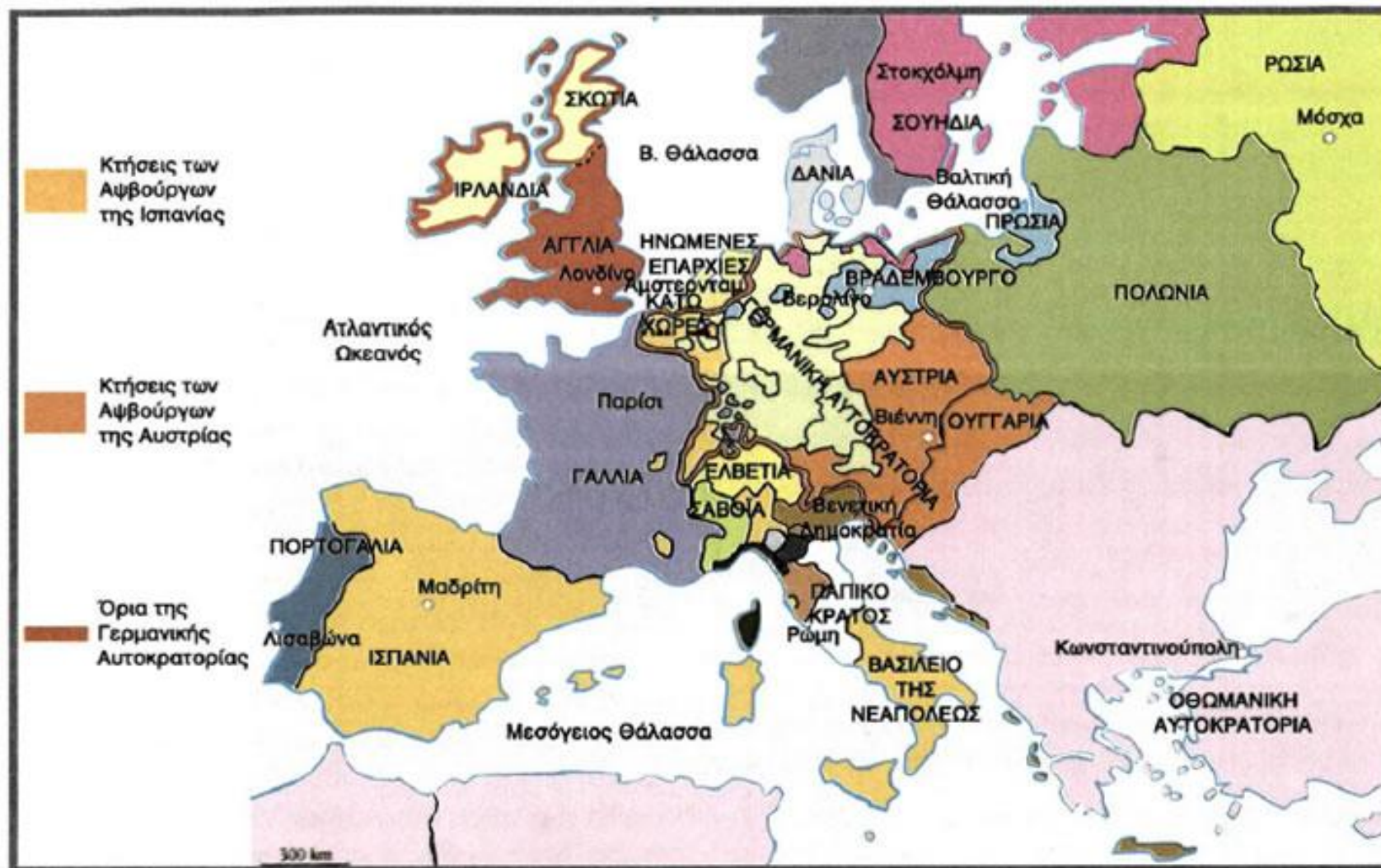
1635.... Είσοδος της Γαλλίας στον πόλεμο εναντίον των Αψβούργων

1644-1648..... Διαπραγματεύσεις ειρήνης

1648..... Ειρήνη της Βεστφαλίας

**Η εκπαράθρωση της Πράγας (23 Μαΐου 1618)
αποτελέσε και το έναυσμα του Τριακονταετούς
Πολέμου (1618-1648). Χαρακτικό από το βιβλίο του
Matthaus Marians "Theatrum Europaeum"**

Η Ευρώπη μετά τη συνθήκη της Βεστφαλίας (1648)

Ο κήρυκας της ειρήνης. Έφιππος αγγελιοφόρος ανακοινώνει την υπογραφή της συνθήκης της Βεστφαλίας (1648). Γκραβούρα εποχής.

Τα δεινά τον πολέμου

Πόσο αξιοθρήνητες φαντάζουν τώρα οι μεγάλες πόλεις... Πόσο εξαθλιωμένες δείχνουν οι κωμοπόλεις... κείτονται πυρπολημένες, διαλυμένες, κατεστραμμένες. Τα σπίτια δεν έχουν ούτε στέγη, ούτε πόρτες ούτε παράθυρα. Τις εκκλησίες τις πυρπόλησαν, ης μετέτρεψαν σε στάβλους αλόγων, μόλυναν τα ιερά, έκλεψαν τις καμπάνες. Πόσο αξιοθρήνητη είναι η κατάσταση στα χωριά, περπατάς δέκα μίλια και δε βλέπεις ούτε έναν άνθρωπο, ούτε ένα ζώο, ούτε ένα πουλί. Το πολύ να βρεις κανένα γέροντα και μερικά ζώα. Σε όλα τα χωριά τα σπίτια είναι γεμάτα πτώματα... άντρες, γυ-

ναίκες, παιδιά, υπηρέτες, γουρούνια και βόδια κείτονται νεκροί ο ένας πάνω στον άλλο αποδεκατισμένοι από την πείνα και την πανούκλα.

Joachim Baetkuis, Das Ende Germaniens, στο Graggenbuhl Huber: Quellen zur allgemeinen Geschichte. τ.3. σ. 182.

Ερωτήσεις

1. Αφού μελετήσετε προσεκτικά την ιστορική αφήγηση του βιβλίου σας καθώς και τα σχετικά παραθέματα:

-Να σχολιάσετε τη συμπεριφορά των αντιπάλων στρατιωτών

- Ποιοι πληθυσμοί, κυρίως, υπέφεραν από τη συμπεριφορά αυτή;

- Ποιες κατά τη γνώμη σας ήταν οι ηθικές, δημογραφικές και οικονομικές συνέπειες;

2. Να σχολιάσετε τις λεπτομέρειες της γκραβούρας που απεικονίζει τον Κήρυκα της Ειρήνης και να αναλύσετε το μήνυμά της.

3. Να σχολιάσετε τις ρυθμίσεις της συνθήκης της Βεστφαλίας που αφορούν στα δόγματα, στην εσωτερική πολιτική κατάσταση της Γερμανίας και στον πολιτικό χάρτη της Ευρώπης.

8. Ο πολιτισμός της Αναγέννησης (15ος- 16ος αι)

Έγινε ήδη λόγος για την Αναγέννηση ως ένα γενικότερο πνευματικό κίνημα, που απελευθέρωσε τη σκέψη των ανθρώπων και διεύρυνε τους ορίζοντές τους. Εκεί όμως που κυριολεκτικά μεγαλούργησε, υπήρξε ο τομέας των Γραμμάτων και των Τεχνών.

α. Γράμματα: η εκτόπιση της λατινικής και ο θρίαμβος των εθνικών λογοτεχνιών

Σε όλη την Ευρώπη, κατά το 16ο αιώνα, παρατηρείται άνθηση της λογοτεχνίας στις εθνικές γλώσσες, οι οποίες έχουν ήδη αποκτήσει την απαιτούμενη εκφραστική επάρκεια. Στην Ιταλία οι σπουδαιότεροι συγγραφείς είναι: Ο Νικολό Μακιαβέ-

**λι (1469-1527), που έγραψε το πε-
ρίφημο πολιτικό-φιλοσοφικό βιβλίο
Ο Ηγεμόνας, όπου δείχνει τι οφείλει
να πράττει ένας αρχηγός κράτους
εναντίον των εχθρών του, για να
διατηρήσει την εξουσία του. Η χρή-
ση ακόμη και αθέμιτων μέσων για
το σκοπό αυτό επιτρέπεται, και
αυτός ο αμοραλισμός στην πολι-
τική ορολογία ονομάστηκε Μακια-
βελισμός. Ο Αριόστο (1474-1533)
είναι ο συγγραφέας του ευτράπελου
έπους Ρολάνδος μαινόμενος, στο
οποίο περιγράφει τις περιπέτειες
του ερωτοχτυπημένου ανεψιού του
Καρλομάγνου. Ο Τορκουάτο Τάσσο
(1544-1595) έγραψε το έπος Ελευ-
θερωμένη Ιερουσαλήμ, που είναι
εμπνευσμένο από τις Σταυροφορίες
και αντανakλά το πνεύμα της Αντι-
μεταρρύθμισης.**

Στη Γαλλία η Αναγέννηση άρχισε την περίοδο του Φραγκίσκου Α', οπότε ο μεγάλος ελληνιστής Γουλιέλμος Μπυντέ εξέδωσε πολλά έργα αρχαίων συγγραφέων. Ο Φραγκίσκος Ραμπελαί (1494-1553) είναι ο συγγραφέας του σατιρικού μυθιστορήματος Γαργαντούας και Πανταγκρουέλ, ενώ ο Μιχαήλ Μονταίνι (1533-1592) είναι γνωστός για τα *Δοκίμια* του.

Στην Ισπανία ο Μιχαήλ Θερβάντες, που θεωρείται ως ο κορυφαίος των ισπανικών γραμμάτων, είναι ο συγγραφέας του περίφημου μυθιστορήματος *Δον Κιχώτης*, στο οποίο αφενός σατιρίζεται ο ιπποτικός βίος, αφετέρου παρουσιάζεται ο άνθρωπος να αιωρείται δραματικά ανάμεσα στο όνειρο και την

πραγματικότητα. Στο θέατρο διακρίθηκαν μεγάλοι δραματουργοί όπως ο Καλντερόν και οπολυγραφότατος Λόπε ντε Βέγκα.

Στην Πορτογαλία διακρίνεται ο Λουδοβίκος Καμόενς (1524-1580), συγγραφέας του έπους Λουζιτανοί, που είναι εμπνευσμένο από τις περιπέτειες των πορτογάλων θαλασσοπόρων.

Στην Αγγλία ζει ο μεγαλύτερος θεατρικός συγγραφέας των νεότερων χρόνων Ουίλιαμ Σαίξπηρ (1564-1616), του οποίου τα 37 θεατρικά έργα εξακολουθούν να παίζονται σε όλο τον κόσμο και να συγκινούν με τις αιώνιες αλήθειες που περιέχουν. Τα δημοφιλέστερα έργα του είναι: Άμλετ, Οθέλλος, Μάκβεθ, Βασιλιάς Ληρ, Ιούλιος Καίσαρ, Ρωμαίος και Ιουλιέτα, Έμπορος της

Βενετίας. Ο Τόμας Μουρ είναι γνωστός κυρίως για το έργο του *Ουτοπία*, όπου προσπαθεί να δώσει λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα που μέχρι σήμερα απασχολούν τον άνθρωπο.

Στην Ολλανδία κορυφαίος συγγραφέας αναδεικνύεται ο ανθρωπιστής και εισηγητής της ερασμικής προφοράς της αρχαίας ελληνικής γλώσσας Έρασμος. Στο έργο του *Μωρίας εγκώμιον* καυτηριάζει την αμάθεια και το σχολαστικισμό.

Η κοινωνική άνοδος των καλλιτεχνών

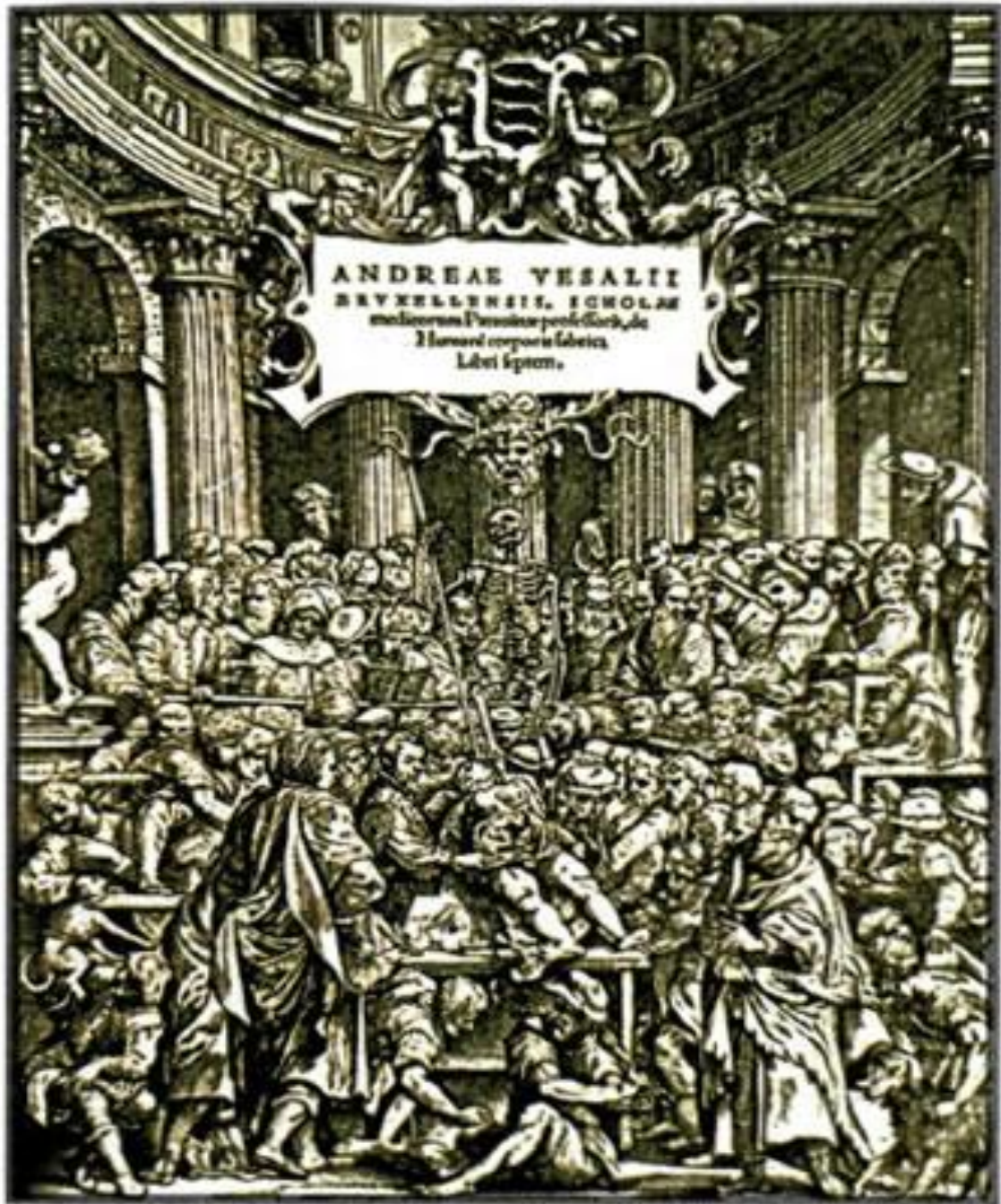
Το κοινωνικό ανέβασμα των καλλιτεχνών εκφράζεται πρώτ' απ' όλα στις αμοιβές που παίρνουν. Ο Μικελάντζελο παίρνει 3.000 δουκάτα για τις ζωγραφιές στην οροφή του Σίξτειου παρεκκλησίου. Ο Λεονάρντο ντα Βίντσι εισπράττει στο Μιλάνο ετήσιο μισθό 2.000 δουκάτων, ενώ στη Γαλλία 35.000 φράγκα το χρόνο. Οι διάσημοι δάσκαλοι του 16ου αιώνα, ιδιαίτερα ο Ραφαήλ και ο Τιτσιανός, απολαύουν αξιόλογο εισόδημα και κάνουν αρχοντική ζωή. Ο τρόπος ζωής του Μικελάντζελο είναι εξωτερικά σεμνός, είναι αλήθεια, αλλά και το εισόδημά του είναι υψηλό κι όταν αρνιέται να δεχτεί

πληρωμή για τη δουλειά του στον Άγιο Πέτρο είναι κιόλας πλούσιος. Κοντά στην αυξανόμενη ζήτηση έργων τέχνης και στη γενική άνοδο των τιμών, το γεγονός ότι κατά το γύρισμα του αιώνα η παπική αυλή προβάλλει περισσότερο στην αγορά τέχνης και γίνεται σοβαρότερος αντίπαλος για το φλωρεντινό φιλότεχνο κοινό, πρέπει να είχε μέγιστη επίδραση πάνω στο ανερχόμενο επίπεδο των αμοιβών των καλλιτεχνών. Σειρά ολόκληρη καλλιτεχνών μετακινείται τώρα από τη Φλωρεντία στη μεγαλόθυμη Ρώμη.

Άρνολντ Χάουζερ, Κοινωνική ιστορία της τέχνης, σελ. 77-78

**Ο Έρασμος, κορυφαίος
ανθρωπιστής και ελληνιστής.
Μουσείο Λούβρου.**

Το εξώφυλλο του βιβλίου του Αντρέ Βεζάλ Κατασκευή τον ανθρωπίνου σώματος, ξυλογραφία, Γιόχαν Στέφαν Βασιλεία 1543.

β. Επιστήμη. Νέοι δρόμοι

Μολονότι η επιστημονική παρατήρηση κερδίζει διαρκώς έδαφος, η μαγεία εξακολουθεί να εκτιμάται και κατά την Αναγέννηση. Η χημεία, για παράδειγμα, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην αλχημεία ενώ στην αστρονομία διατηρούνται πολλά στοιχεία αστρολογίας. Το μεσαιωνικό πνεύμα συνεχίζει να επικρατεί, δυσχεραίνοντας την προσπάθεια των πρωτοπόρων της επιστήμης να καταρρίψουν τις καθιερωμένες αντιλήψεις. Το ιδανικό της Αναγέννησης, ο καθολικός άνθρωπος, φαίνεται και στην ανάπτυξη της επιστήμης και τεχνολογίας: ο Λεονάρντο ντα Βίντσι, ένας από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες της Αναγέννησης, είναι ταυτόχρονα αξιόλογος επιστήμονας, με πολλές εφευρέσεις στο ενεργητικό του (ατμοκί-

νητο πυροβόλο, σκάφανδρο, πτητική μηχανή κ.λπ.).

Τρεις είναι οι κορυφαίοι αναγεννησιακοί επιστήμονες που άνοιξαν το δρόμο της νεότερης επιστήμης: Ο Κοπέρνικος, ο Παράκελσος και ο Βεζάλ. Ο πολωνός Νικόλαος Κοπέρνικος (1473-1543) διατύπωσε τη θεωρία του ηλιοκεντρικού συστήματος, που πρώτος είχε συλλάβει τον 3ο αιώνα π.Χ. ο Αρίσταρχος ο Σάμιος. Ο ελβετός γιατρός Θεόφραστος Παράκελσος (1493-1541) διατύπωσε επαναστατικές θεωρίες για τη χημεία, την ιατρική και τη φαρμακευτική. Ο φλαμανδός Αντρέ Βεζάλ (1514-1564) ασχολήθηκε με την ανατομία και αποκάλυψε τα μυστικά του ανθρώπινου σώματος, με βάση επιστημονικές παρατηρήσεις.

Το έργο των πρωτοπόρων επιστημόνων της Αναγέννησης συνεχίσαν λίγο αργότερα άλλοι σημαντικοί επιστήμονες. Ο Ιωάννης Κέπλερ (1571-1630) διατύπωσε τους νόμους της κίνησης των πλανητών, ενώ ο Γαλιλαίος ολοκλήρωσε και επιβεβαίωσε τη θεωρία του Κοπέρνικου, αλλά για τις ιδέες του οδηγήθηκε στην Ιερή Εξέταση. Τέλος, ο άγγλος Φραγκίσκος Βάκων (1561-1626) συνέβαλε στην εξέλιξη της επιστήμης αναδεικνύοντας την πρωταρχική σημασία του πειράματος και της εμπειρίας.

Πείραμα και Επιστήμη

Χωρίς πείραμα δεν υπάρχει βεβαιότητα. Πριν από τη διατύπωση ενός γενικού κανόνα, πρέπει να επαναληφθεί το πείραμα δυο ή τρεις φορές, για να διαπιστωθεί ότι τα αποτελέσματα είναι τα ίδια. Καμιά ανθρώπινη έρευνα δεν μπορεί να είναι αληθινή επιστήμη αν δεν αποδεικνύεται μαθηματικά.

**Λεονάρντο ντα Βίντσι,
Σημειωματάρια**

Η Ηλιοκεντρική θεωρία

Μετά από μικρές έρευνες είμαι πεπεισμένος ότι: ο ήλιος μένει σταθερός, περιστοιχιζόμενος από πλανήτες που περιστρέφονται γύρω του και αυτός είναι το κέντρο και η πηγή φωτός: η Γη είναι ένας πλανήτης υποκείμενος σε διττή κίνηση. Η ημερήσια και ετήσια κίνησή του και η περιοδική επάνοδος των εποχών είναι το αποτέλεσμα της περιστροφής της Γης γύρω από τον άξονά της και της περιοδικής κίνησής της γύρω από τον ήλιο.

Νικόλαος Κοπέρνικος, Για τις κινήσεις των ουράνιων σωμάτων

Η Ανατομία

Η ανατομία εφαρμοζόταν τότε μ' έναν πολύ επιφανειακό τρόπο ωστε, έχοντας εκπαιδευθεί μόνος μου, χωρίς οδηγό, στο να ανατέμνω ζώα, κατά τη διάρκεια της τρίτης τομής στην οποία ευτυχώς παρευρισκόμουν, οι συνάδελφοι μου και οι καθηγητές μου με παρότρυναν και έκανα δημόσια μια τομή πιο μεγάλη από ό,τι έπρεπε και που όφειλε να περιορίζεται, όπως το απαιτεί η συνήθεια, σχεδόν αποκλειστικά στα σπλάχνα. Μετά από λίγον καιρό έκανα μια δεύτερη τομή. Σχέδιό μου ήταν να αποκαλύψω τους μύες του χεριού και να ανατάμω πιο βαθιά τα σπλάχνα.

Αντρέ Βεζάλ, Για την κατασκευή του ανθρώπινου σώματος, 1543

Η κατηγορία κατά του Γαλιλαίου

Η άποψη ότι ο ήλιος είναι ακίνητος στο κέντρο του σύμπαντος είναι παράλογη, φιλοσοφικά λανθασμένη και απόλυτα αιρετική, γιατί έρχεται σε αντίθεση με την Αγία Γραφή, Η άποψη ότι η Γη δεν είναι το κέντρο του σύμπαντος και περιστρέφεται καθημερινά είναι φιλοσοφικά λανθασμένη και αυθαίρετη δοξασία.

**Από τη δικαστική απόφαση της Ιερής
Εξέτασης.**

Η Ιατρική

Πολλές φορές σκέφτηκα ότι η ιατρική είναι μια τέχνη αβέβαιη και ριψοκίνδυνη και ότι σπάνια η πρακτική της περιποιεί τιμή, διότι ενώ θεραπεύει έναν, σκοτώνει δέκα. Συχνά εγκατέλειψα την ιατρική, για να αφοσιωθώ σε άλλο πράγμα, όμως πάντοτε επέστρεφα. Θυμήθηκα τα λόγια του Χριστού: ο άρρωστος έχει ανάγκη τον γιατρό και όχι ο υγιής. Ιδού η ευχή μου: να τελειοποιήσω την τέχνη της ιατρικής και να μην εγκαταλείψω ποτέ αυτόν τον σκοπό. Για όσο διάστημα μου επιτρέψει ο Θεός, να αντισταθώ σε αυθαίρετες διδαχές. Ύστερα, να αγαπώ τους ασθενείς περισσότερο από τον εαυτό μου.

Να μην προβαίνω σε καμιά θεραπεία χωρίς να την έχω κατανοήσει.

Να μην ζητώ χρήματα χωρίς να τα αξίζω. Να μην έχω εμπιστοσύνη σε κανένα φαρμακοποιό και να μην προκαλέσω καμιά βλάβη σε παιδί. Να μην φαντάζομαι, αλλά να γνωρίζω.

Παράκελσος (1493-1541)

γ. Η τέχνη της Αναγέννησης

1. Το Κουατροτσέντο*

Στην ιστορία της τέχνης, ο 15ος αιώνας είναι γνωστός με το όνομα κουατροτσέντο και προαναγγέλλει την ιταλική Αναγέννηση. Στον αιώνα αυτό εμφανίζονται νέες τάσεις στην αρχιτεκτονική, κυρίως στην Ιταλία, με κύριους εκπρόσωπους

τον Μπρουνελέσκι, που σχεδίασε τον περίφημο τρούλο του ναού της Παναγίας των Λουλουδιών (Santa Maria del Fiore) και τον Αλμπέρτι, ο οποίος έκτισε ανάκτορα και ναούς στη Φλωρεντία και σε άλλες πόλεις.

Την περίοδο αυτή εμφανίζονται στην Ιταλία δύο μεγάλοι γλύπτες: Ο Λορέντσο Γκιμπέρτι (1378-1455), ο οποίος είναι ιδιαίτερα γνωστός για τις ανάγλυφες παραστάσεις του σε δύο πόρτες του Βαπτιστηρίου της Φλωρεντίας. Η μία από αυτές ονομασθηκε από τον Μιχαήλ Αγγελο Πόρτα του Παραδείσου. Ο Ντονατετέλλο (1386-1466) μελέτησε την αρχαία γλυπτική και στο έργο του συνδυάζει την απλότητα των Αρχαίων με το ρεαλισμό και τη θρησκευτικότητα της μεσαιωνικής τέχνης.

Στη ζωγραφική ο Φρα Αντζέλικο (1387-1455) διακρίθηκε στην απόδοση θρησκευτικών θεμάτων. Ο Μποτιτσέλι (1444-1510) είναι ίσως ο μεγαλύτερος ζωγράφος της εποχής του Κουατροσέντο.. Εμπνέεται από τη θρησκεία και τη μυθολογία και εκφράζει το ανθρωπιστικό πνεύμα της φλωρεντινής Ακαδημίας και τις προτιμήσεις των προστατών και παραγγελιοδοτών του. Πασίγνωστα είναι τα αριστουργήματά του Γέννηση της Αφροδίτης και Αλληγορία της Άνοιξης.

Σάντρο Μποττιτσέλι. Η Αλληγορία της Άνοιξης, 1473-1478, τέμπερα σε σανίδι, 3,14x2,03 μ., Φλωρεντία, Πινακοθήκη Ουφίτσι. Ο πίνακας είναι αλληγορικός στο κέντρο η Αφροδίτη, αριστερά ο Ερμής που διασκορπίζει τα σύννεφα, ακολουθούν οι Τρεις Χάριτες, η Φλόρα (η Χλωρίδα μεταμορφωμένη), η Χλωρίδα που προσπαθεί να την αγκαλιάσει ο Ζέφυρος. Το θέμα υποδηλώνει τη στροφή της τέχνης προς τον αρχαίο κόσμο στο τέλος τον Κουατροτσέντο.

Φρα Αντζέλικο, Ευαγγελισμός, 1430-1455, Μαδρίτη,
Μουσείο Πράδο.

Λεπτομέρεια από τη "Γέννηση της Αφροδίτης" του Σάντρο Μποτιτσέλλι (Boticelli 1445-1510). Πινακοθήκη Ουφίτσι Φλωρεντίας

2. Οι μεγάλοι καλλιτέχνες της Αναγέννησης

Αρχιτεκτονική. Η αναγεννησιακή αρχιτεκτονική είναι έντονα επηρεασμένη από την κλασική αρχιτεκτονική, με κυριότερα χαρακτηριστικά την ακρίβεια των αναλογιών και την αρμονία. Η ελληνορωμαϊκή αρχιτεκτονική παράδοση φαίνεται, επίσης, στη χρήση των αετωμάτων, των μετοπών, των ζωφόρων, των κιονοκράνων, των πεσσών, των προσωπείων, των μεταλλίων κ.λπ. Όλα αυτά συνιστούν τον αναγεννησιακό αρχιτεκτονικό ρυθμό. Οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι του ρυθμού αυτού εργάστηκαν στην Ιταλία. Ο Μπραμάντε έκανε τα σχέδια του ναού του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη και Ο Μιχαήλ Άγγελος τον αποπεράτωσε. Ο Ανδρέας Παλλάντιο έ-

δωσε λύσεις σε μεγάλα αρχιτεκτονικά προβλήματα, όπως αυτό της κατασκευής δεύτερου ορόφου στα αναγεννησιακά κτήρια.

Γλυπτική - Ζωγραφική. Η μελέτη των αρχαίων γλυπτών εκ μέρους των καλλιτεχνών της Αναγέννησης άσκησε σημαντική επίδραση στο έργο τους. Έτσι, η απεικόνιση του γυμνού σώματος επικρατεί στη γλυπτική αλλά και στη ζωγραφική, ενώ τα θέματα επιλέγονται τόσο από τη Βίβλο, όσο και από τη μυθολογία και την Ιστορία. Οι προσωπογραφίες ενσωματώνονται συχνά στο τοπίο, αποδεικνύοντας τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της αναγεννησιακής τέχνης, σε αντίθεση με το θεοκεντρικό της μεσαιωνικής. Στο επίπεδο της τεχνικής, τα έργα γίνονται φωτεινότερα χάρη στη χρήση του λαδιού και αποδίδεται η

τρίτη διάσταση με τη συστηματική εφαρμογή της προοπτικής.

Στην Ιταλία εργάζονται οι τέσσερις κορυφαίοι εκπρόσωποι της Αναγέννησης, Ο Λεονάρντο ντα Βίντσι (1452-1519) είναι αντιπροσωπευτικός τύπος του καθολικού ανθρώπου της Αναγέννησης, Η μεγάλη συλλογή σχεδίων του αποδεικνύει την ενασχόληση του με πολλούς τομείς της τέχνης και της επιστήμης. Από τα πιο γνωστά του έργα είναι η Τζοκόντα, ο Μυστικός Δείπνος και η Παρθένος των βράχων. Ο Μιχαήλ Αγγελος (1475-1564) διακρίθηκε τόσο ως γλύπτης όσο και ως ζωγράφος. Ένα από τα αριστουργήματά του είναι η τεράστια τοιχογραφική του σύνθεση Δευτέρα Παρουσία, στο εσωτερικό του παρεκκλησίου του Αγίου Σίξτου (Capella Sixtina) στο Βατικανό.

Στο γλυπτικό έργο του, έντονα επηρεασμένο από την αρχαία γλυπτική, εκφράζει την πάλη του πνεύματος εναντίον του θανάτου (Δαβίδ, Πιετά, Μωυσής). Ο Ραφαήλ Σάντι (1483-1520) διακρίθηκε στη ζωγραφική και την αρχιτεκτονική. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από ακρίβεια στο σχέδιο, αρμονία των γραμμών και λεπτότητα των χρωμάτων. Στο Βατικανό φιλοτέχνησε τις περίφημες συνθέσεις Η Σχολή των Αθηνών, Ο Παρνασσός κ.ά., ενώ πασίγνωστες είναι οι Μαντόνες* του. Ο Τιτσιάνο (1477-1576) αντλεί τα θέματά του από τη Βίβλο και τη μυθολογία, ενώ υπήρξε επίσης μεγάλος προσωπογράφος.

Προς το τέλος της Αναγέννησης, εμφανίζονται καλλιτέχνες που εντάσσονται στο ρεύμα του μανιερισμού, το οποίο χαρακτηρίζεται από

στοιχεία εκζήτησης, από την ανορθόδοξη απόδοση των χρωμάτων, της έκφρασης των προσώπων και της προοπτικής. Στους σημαντικότερους μανιεριστές κατατάσσονται ο Ιταλός Τιντορέτο και ο Έλληνας Δομήνικος Θεοτοκόπουλος ή El Greco. Ο Θεοτοκόπουλος (1545-1614) έζησε στην Ισπανία όπου και δημιούργησε πολλά από τα έργα του. Στο έργο του συνυπάρχουν μνήμες από τη βυζαντινή αγιογραφία, αναγεννησιακή τεχνοτροπία, μυστικισμός, πάθος, δύναμη, δραματικότητα. Τα θέματά του είναι κυρίως θρησκευτικά αλλά και τοπία, όπως και προσωπογραφίες. Επειδή πρωταρχικό μέλημά του είναι η έκφραση και όχι ο σεβασμός των κανόνων της αναγεννησιακής τέχνης, θεωρείται πρόδρομος του εξπρεσιονισμού.

Στη Γερμανία ο μεγαλύτερος αναγεννησιακός καλλιτέχνης είναι ο ζωγράφος και χαράκτης Άλμπρεχτ Ντύρερ (1471-1528).

Στις Κάτω Χώρες η ζωγραφική επηρεάστηκε από την ιταλική αναγέννηση, αλλά ακολούθησε το δικό της δρόμο, που χαρακτηρίζεται από τάσεις ρεαλιστικές. Ο Ιερώνυμος Μπος (1450-1510) είναι ένας από τους πιο πρωτότυπους ζωγράφους. Τα θέματά του είναι φανταστικά και συμβολικά, ενώ οι απεικονιζόμενες μορφές παράξενες, αλλόκοτες, εφιαλτικές, τερατώδεις. Ο Πήτερ Μπρέγκελ ο πρεσβύτερος (1525-1569) είναι και αυτός πρωτότυπος ζωγράφος που αποδίδει, με ιδιαίτερο τρόπο, κυρίως σκηνές από την καθημερινή ζωή των αγροτών.

Μουσική: Πριν από το 1500 η μουσική ήταν μονοφωνική. Η σύγχρονη μουσική γραφή, τόσο η πολυφωνική όσο και η οργανική, γεννήθηκαν στην Ιταλία. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής μουσικής έπαιξε το εκκλησιαστικό μουσικό όργανο, που η προέλευσή του είναι πιθανότατα βυζαντινή. Το 1600 παρουσιάζεται και το πρώτο μελόδραμα, εγκαινιάζοντας ένα καινούργιο είδος, το λυρικό μουσικό θέατρο.

**Η Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη της
Φλωρεντίας, έργο τον Μιχαήλ
Αγγέλου, 1524-1557.
Αναγεννησιακός ρυθμός.**

Η Παλαιά Βιβλιοθήκη της Βενετίας, έργο του Γιάκοπο Σανσαβίνο, 1536, όπου διακρίνονται σαφώς όλα τα βασικά στοιχεία του Αναγεννησιακού ρυθμού: κίονες, κιονόκρανα, πεσσοί, θριγκοί, ζωφόρος.

**Αυτοπροσωπογραφία. Σχέδιο σε
μουσαμά, του Λεονάρντο ντα Βίντσι
(περ. 1512). Τορίνο, Βιβλιοθήκη**

Λεονάρντο ντα Βίντσι: "Πώς να ζωγραφίσετε μια καταιγίδα"

Αν θέλεις να παραστήσεις σωστά μια καταιγίδα, παρατήρησε και αναλογίσου πώς φυσά ο άνεμος πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας και της ξηράς, πώς σηκώνει κι αρπάζει ό,τι δεν είναι στέρα ριζωμένο στο χώμα. Για να απεικονίσεις σωστά την καταιγίδα, ζωγράφισε πρώτα τα σύννεφα σκισμένα, κομματιασμένα, καθώς τα παρασύρει ο αέρας μαζί με την ψιλή άμμο που σηκώνει από την αυλή. Ανακάτεψε κλαδιά και φύλλα που τα σκόρπισε ο οργισμένος άνεμος μαζί με άλλα ελαφρά αντικείμενα. Δέντρα και χόρτα λυγίζουν στη γη σα να ακολουθούν καταπόδι τη φορά του αέρα και τα κλαδιά τους στρουφίζουν χάνοντας

τη φυσική τους κατεύθυνση, ενώ τα φύλλα τους χτυπιούνται και αναστρέφονται. Μερικοί άνθρωποι έχουν πέσει χάρω τυλιγμένοι στους μανδύες τους και μόλις αναγνωρίζονται από τη σκόνη. Άλλοι πάλι έχουν καταφύγει κάτω από δέντρα κι αγκαλιάζουν τον κορμό τους για να μη παρασυρθούν. Άλλοι προστατεύουν τα μάτια από τη σκόνη με τις παλάμες τους, σκύβουν στη γη κι αφήνουν τα ρούχα και τα μαλλιά τους να τα δέρνει ο αέρας.

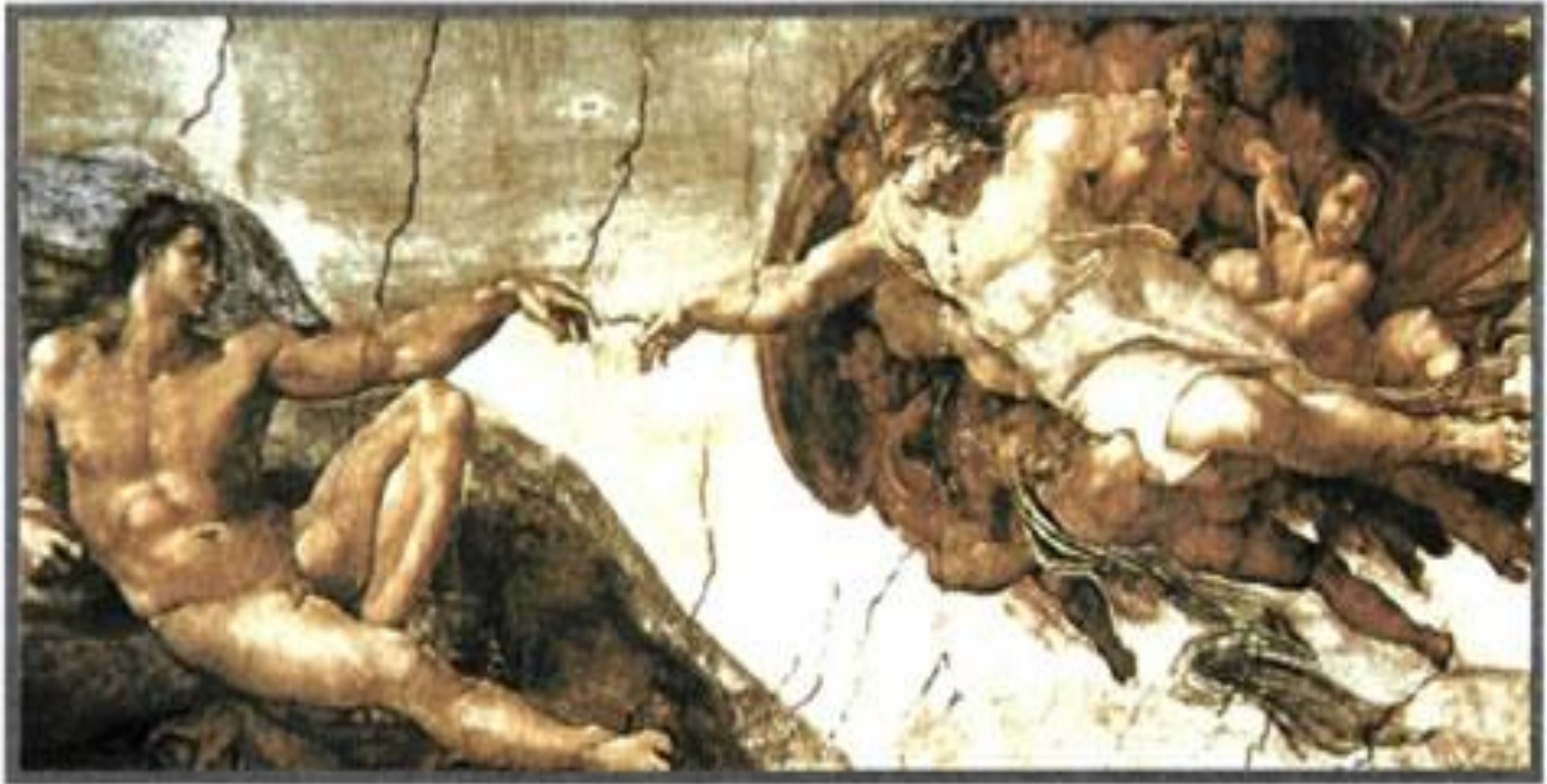
Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα, Οι πραγματείες περί ζωγραφικής Αλμπέρτι και Λεονάρδο, σελ. 251-253.

Λεονάρντο ντα Βίντσι, Μόνα Λίζα (ή Τζοκόντα), ελαιογραφία σε μουσαμά, Λούβρο. Αυτό που μας εντυπωσιάζει

αμέσως είναι η ζωντάνια της Μόνα Λίζας. Μοιάζει πράγματι σαν να μας κοιτάζει και να έχει δική της γνώμη. Σαν ζωντανό πλάσμα, φαίνεται κι αυτή ν' αλλάζει μπροστά στα μάτια μας και να μοιάζει λίγο διαφορετική όποτε την ξαναβλέπουμε. Ακόμη και σε φωτογραφίες του πίνακα έχουμε αυτή την περίεργη αίσθηση, αλλά στο πρωτότυπο, στο Μουσείο του Λούβρου, το έργο είναι σχεδόν απόκοσμο. Κάποτε η Μόνα Λίζα φαίνεται να μας κοροϊδεύει και κάποτε πάλι διακρίνουμε κάτι σαν θλίψη στο χαμόγελο της... 'Όποτε μας κοιτάζει η Μόνα Λίζα δεν είμαστε ποτέ σίγουροι για τη διάθεση της. Η έκφραση της μας διαφεύγει πάντα...' Ε. Η. Γκόμπριτς, Ιστορία της Τέχνης, σ.σ. 227-228.

Μιχαήλ Άγγελος, Η δημιουργία τον Αδάμ, τοιχογραφία, Καπέλα Σιξτίνα, Βατικανό: " Ο τρόπος με τον οποίο ο

Μιχαήλ Άγγελος κατόρθωσε να κάνει το άγγιγμα τον θεϊκού χεριού κέντρο και οπτική εστία της εικόνας και το πώς μας έδωσε να καταλάβουμε την έννοια της παντοδυναμίας με την άνεση και τη δύναμη της χειρονομίας της δημιουργίας είναι ένα από τα μεγαλύτερα θαύματα στην τέχνη." Ε. Η. Γκόμπριτς, Ιστορία της Τέχνης, σ. 234.

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, Το όραμα τον Αγίου Ιωάννη, περ. 1608-1614, λάδι σε μουσαμά, Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο. "Το θέμα

είναι παρμένο από την Αποκάλυψη (6:9-11), στην οποία ο Ευαγγελιστής Ιωάννης, που θεωρείται ο συγγραφέας του βιβλίου, ικετεύει το Θεό εξ ονόματος των ψυχών των μαρτύρων που περιμένουν τη λύτρωση κατά την Έσχατη Κρίση (Δευτέρα Παρουσία). Η εκστατική μορφή τον Αγ. Ιωάννη δεσπόζει στην εικόνα, ενώ πίσω του οι γυμνές ψυχές τρέμουν μέσα σε μια χλώδη θύελλα συγκίνησης, καθώς δέχονται τους λευκούς χιτώνες της σωτηρίας (...)"

Από τον Θεοτοκόπουλο στο Σεζάν, κατάλογος έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα 1992, σ. 173.

Ραφαήλ, Ο θρίαμβος της Γαλάτειας, τοιχογραφία, Βίλα Φαρνεζίνα, Ρώμη, 1512-1514. "Το θέμα τον ήταν παρμένο από ένα ποίημα του φλωρεντινού ποιητή Άντζελο Πολιτσιάνο που είχε επίσης

εμπνεύσει τη 'Γέννηση της Άνοιξης'
τον Μποτιτσέλι. Οι στίχοι αυτοί
περιγράφουν μια σκηνή όπου ο
άξεστος Κύκλωπας, ο Πολύφημος,
τραγουδά ένα ερωτικό τραγούδι
στην όμορφη Νηρηίδα Γαλάτεια, ενώ
εκείνη, πάνω σ' ένα άρμα που το
σέρνουν δυο δελφίνια, φεύγει πάνω
στα κύματα κοροϊδεύοντας τον
Κύκλωπα για το αδέξιο τραγούδι
του, τριγυρισμένη από μια εύθυμη
παρέα, θεότητες της θάλασσας και
νύμφες... "όση ώρα και να
κοιτάξουμε αυτή την όμορφη,
χαρωπή παράσταση, πάντα
ανακαλύπτουμε νέες ομορφιές στην
πλούσια και περίπλοκη σύνθεση της.
Κάθε μορφή μοιάζει ν' αντιστοιχεί σε
κάποια άλλη, κάθε κίνηση να απαντά
σε μια αντίθετη κίνηση..."

Ε. Η. Γκόμπριτς, Ιστορία της Τέχνης,
α. 240.

Άλμπρεχτ Ντύρερ, Αυτοπροσωπογραφία σε ξύλο φλαμουριάς, 1500. Μόναχο, Παλαιά Πινακοθήκη

Πήτερ Μπρέγκελ, Χωριάτικος χορός ελαιογραφία σε σανίδι, Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

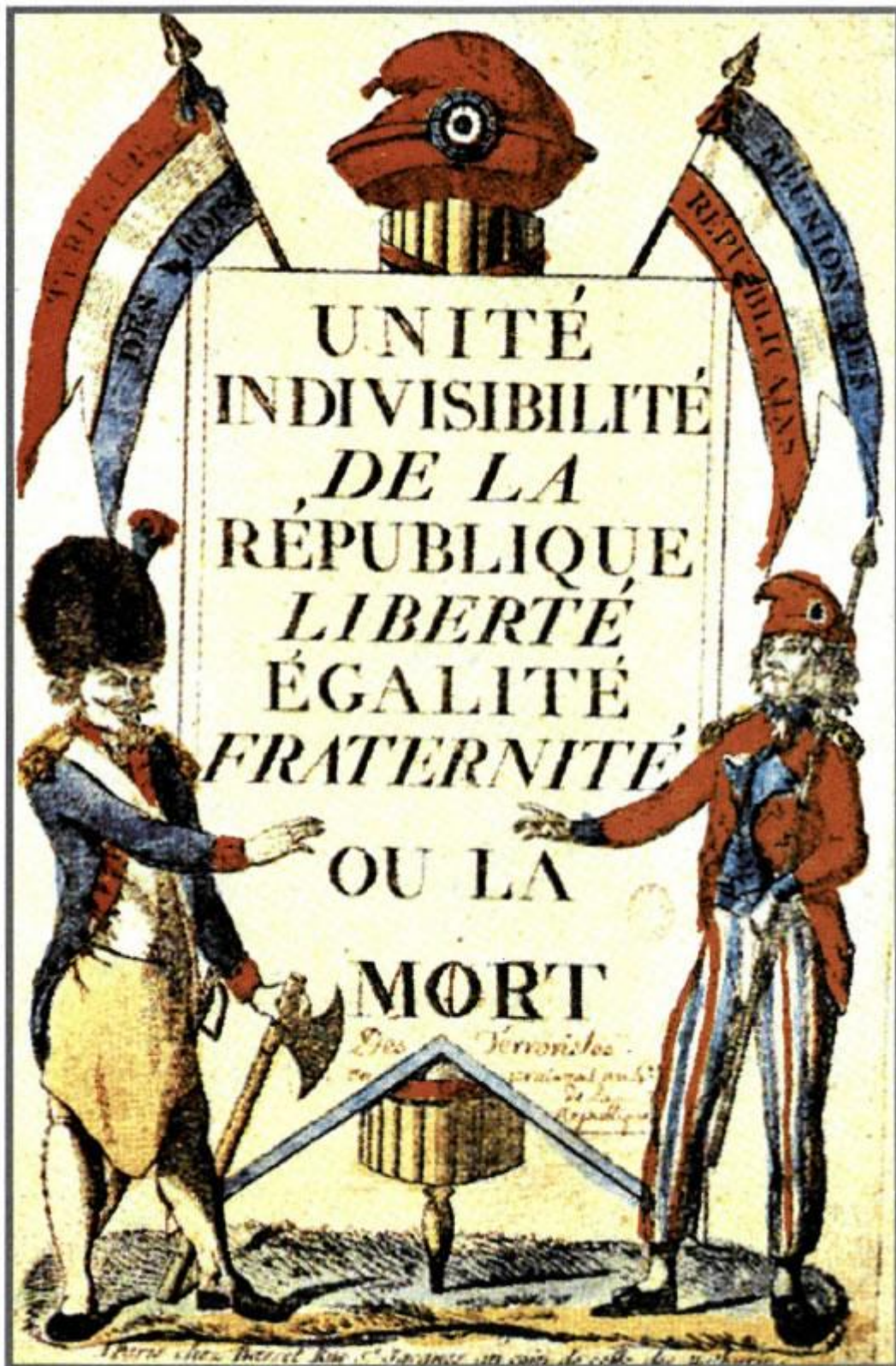

Ιερώνυμος Μπος, Η Κόλαση, τμήμα του περίφημου τριπτύχου " Ο κήπος των απολαύσεων", λάδι σε ξύλο. Μαδρίτη, Πράδο.

Ερωτήσεις

- 1. Ποια περίοδο της ιστορίας της Τέχνης ονομάζουμε Κουατροτσέντο, σε ποια χώρα αναφέρεται και ποιο ήταν το σπουδαιότερο καλλιτεχνικό κέντρο;**
- 2. Να αναφέρετε τους μεγαλύτερους καλλιτέχνες του Κουατροτσέντο και να προσδιορίσετε τη σημασία τους για την τέχνη της Αναγέννησης.**
- 3. Ποιες επινοήσεις των καλλιτεχνών κατά την Αναγέννηση θα μπορούσαν να θεωρηθούν επαναστατικές;**
- 4. Ποιοι είναι οι τέσσερις κορυφαίοι καλλιτέχνες της Αναγέννησης;**

- 5. Αν συγκρίνετε μια ανθρώπινη μορφή σε πίνακα του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου με μια μορφή του Ντα Βίντσι ή του Ραφαήλ, ποιες διαφορές θα διαπιστώσετε;**
- 6. Τι προσέφεραν στην επιστήμη ο Κοπέρνικος και ο Λεονάρντο ντα Βίντσι;**

Τα σύμβολα της
Δημοκρατίας. Γκραβούρα εποχής.
Παρίσι, Μουσείο Καρναβαλέ

Περιεχόμενα

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ (565-1815) (συνέχεια)

- VI. ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑ-
ΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΝΑΚΑ-
ΛΥΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ ΩΣ
ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ
(1453-1648) (συνέχεια)
5. Η ΑΝΑΤΟΛΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑ-
ΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ..... 6
6. Η ΜΕΣΗ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΗ ΛΑΤΙΝΟ-
ΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ
(1460-1650) ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ
(15ος- 16οςαι)..... 50

- 7. Ο ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩ-
ΠΑΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΚΑΙ Ο
ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
(1618-1648).....67**
- 8. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝ-
ΝΗΣΗΣ (15^{ος}-16^{ος} αι).....82**

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.